

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta

Diplomová práce

2012

Tereza Zellerinová

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav Dálného východu

Diplomová práce

Tereza Zellerinová

**Vzdělávání v první polovině doby Meidži:
diskuse o cílech a prostředcích**

**Education Issue in the First Half of the Meiji Period:
Discussion on Its Goals and Means**

**Praha 2012
Ph.D.**

vedoucí práce: Mgr. David Labus

Ráda bych tímto poděkovala za trpělivé vedení a podnětné připomínky svému vedoucímu práce doktoru Davidu Labusovi.

„Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 17.8.2012

Tereza Zellerinová

Anotace:

Ve své práci se věnuji vzdělávání v Japonsku v prvních dvaceti letech po restauraci Meidži. Nejprve shrnuji faktickou situaci ve školství a hlavní vládní opatření, která se ho týkala. Poté se soustředím na diskuzi, která probíhala v těchto letech v intelektuálních kruzích ohledně vzdělávání, jeho cíle a prostředků jeho dosažení. Vzhledem k významu západních vlivů v této diskuzi jsem si jako hlavní objekt zájmu vybrala pokrokové intelektuály se západní zkušeností sdružené ve skupině Meirokuša.

Klíčová slova:

Vzdělávání

Meidži 明治

Meirokuša 明六社

Fukuzawa Jukiči 福沢諭吉

Mori Arinori 森有礼

Nišimura Šigeki 西村茂樹

Niši Amane 西周

Kató Hirojuki 加藤弘之

Obsah:

1. Úvod
2. Historické pozadí
  - 2.1 Restaurace Meidži
  - 2.2 Transformace společnosti
  - 2.3 Hnutí za civilizaci a osvětu - *bunmeikaika*
3. Situace ve vzdělávání
  - 3.1 Období konce šógunátu
  - 3.2 Po restauraci Meidži
  - 3.3 Systém *Školského řádu*
  - 3.4 Systém *Školského nařízení*
4. Společnost *Meirokuša*
5. Vzdělávání a stát
  - 5.1 Fukuzawův pohled
  - 5.2 Moriho pohled
    - 5.2.1 Výchova učitelů a boj za silný stát
    - 5.2.2 Tělesné cvičení
  - 5.3 Nišimurův pohled
  - 5.4 Závěr
6. Morální výchova
  - 6.1 Nišimurův pohled
  - 6.2 Nišiho pohled
  - 6.3 Moriho pohled
  - 6.4 Fukuzawův pohled
  - 6.5 Závěr
7. Vzdělávání žen
  - 7.1 Moriho a Fukuzawův pohled
  - 7.2 Katóův pohled
  - 7.3 Závěr
8. Otázka jazyka a písma
  - 8.1 Moriho návrhy
  - 8.2 Nišiho návrhy
  - 8.3 Fukuzawovy návrhy
  - 8.4 Závěr
9. Postavení učenců
  - 9.1 Fukuzawův návrh
  - 9.2 Moriho oponentura
  - 9.3 Nišiho oponentura
  - 9.4 Katóova oponentura
  - 9.5 Závěr
10. Závěr

1. Úvod

Jednou ze základních otázek při formování moderního státu je vedle vytváření institucionálního rámce, politické struktury či organizace ozbrojených sil také především tvorba vzdělávacího systému a obsahu a formy výuky, jelikož odpovídající formalizovaný vzdělávací systém je nepostradatelným základem pro vytvoření a udržení moderní urbanizované společnosti.

Hlavním úkolem vzdělávacího systému v rané fázi moderního státu je v první řadě rozšíření lidové gramotnosti, které je nutným základem prosperity nového státu a jeho konkurenceschopnosti v rámci mezinárodních vztahů. Tato funkce vzdělávání tak poskytuje prospěch jak jednotlivcům v jejich osobních životech a aktivitách, tak potažmo také státu jako celku v oblasti mezinárodní konkurence. Formalizovaný vzdělávací systém poskytuje ale zároveň také prostředek k manipulaci obyvatelstva. Míra a povaha využití této manipulace pak ukazuje, jakým způsobem je na lid nahlíženo, jak je chápána jeho společenská role.

Když se po 250 letech izolace Japonsko v polovině 19. století dostalo do centra zájmu západních imperiálních velmocí a bylo donuceno k náhlému otevření země zahraničním vlivům, byla dosavadní feudální společnost založená na konfuciánských hodnotách vystavena zcela novým západním filozofickým směrům a potřebě jejich zakomponování do stávajícího myšlenkového korpusu. Po změně státního uspořádání roku 1868 tak vyvstala otázka reformy vzdělávání vyhovující potřebám nového státu a kombinující západní modely s japonskými specifickými potřebami a politickými cíli vlády. Nad touto otázkou probíhala po celé stanovené období rozsáhlá intelektuální diskuze, která více či méně ovlivňovala faktický vývoj japonského vzdělávacího systému.

Ve své práci se zabývám intelektuální debatou nad účelem a prostředky školství a vzdělávání lidu v Japonsku od konce 60. do 80. let 19. století, tedy v období formování nově vzniklého moderního státu. Za účelem sledování této debaty zkoumám názory předních japonských západně orientovaných osvíceneckých intelektuálů na téma obsahu vzdělávání, jeho organizace i přímo jeho účelu. Přestože se všichni intelektuálové shodují na potřebě vzdělávání lidu, jeho prosazovaná podoba se zásadně liší podle jejich pohledu na roli lidu v rámci státní struktury nebo například míry jejich prozápadní orientace či naopak konservatismu.

Jako základ pro tento výzkum jsem si vybrala skupinu *Meirokuša*, která byla jednou z hlavních osvíceneckých bašt v 70. letech 19. století a jejíž členové si právě modernizaci a rozšíření vzdělávání spolu s šířením všeobecné osvěty předsevzali jako svůj hlavní úkol. Rozeberu především myšlenky několika jejích členů, kteří měli ke vzdělávání obzvlášť silný vztah a prakticky i teoreticky přispívali k formování školství v období Meidži, a kteří ovlivňovali debatu v této oblasti během celého vytyčeného období.

Ve své práci nejprve shrnu faktický historický vývoj v japonském školství v jednotlivých vývojových etapách, které lze v daném období rozlišit podle měnících se přístupů ke vzdělávání. Rozlišuji období před restaurací Meidži, poté období těsně po revoluci trávající do vydání první školské úpravy, období, kdy byl v platnosti školský řád z roku 1872 a období po vydání nového školského nařízení z roku 1879.

Poté se věnuji konkrétním postojům vybraných pokrokových intelektuálů vztahujícím se k zásadním otázkám formy a obsahu vzdělávání. Jako hlavní problematické body pojednávám v samostatných kapitolách otázku morální výchovy, která se stala jednou z nejdiskutovanějších problémů týkajících se učebních osnov, a úzce souvisí také se snahou o formování žádoucího morálně-etického povědomí lidu, problematiku vzdělávání žen, která také nabyla na závažnosti v důsledku západních vlivů, otázku jazyka a písemného zápisu, jejíž vyřešení se stalo nutným předpokladem pro jakýkoli další posun na poli rozšiřování gramotnosti národa a jeho vzdělávání a nakonec také úzce související otázku postavení intelektuálů samotných a jejich úlohu v národním vzdělávání.

Přestože všichni pokrovní intelektuálové měli do značné míry společné cíle, spočívající v první řadě v zajištění prosperity národa a jeho mezinárodního postavení, k dosažení čehož pokládali za nutné rozšíření vzdělanosti, v jednotlivých konkrétních opatřeních se jejich názory zásadně lišily. I jejich nazírání na potřeby nového státu a míru, do které by lid a tedy i jeho vzdělávání měly podléhat státní kontrole a vedení se značně lišily. Ve své práci se soustředím na rozbor těchto rozdílů a na příčiny této názorové různorodosti pramenící z odlišných životních i kariérních osudů jednotlivých učenců. Na druhou stranu hledám také společné rysy úvah všech těchto myslitelů a jejich společné cíle, které se skrývají pod slupkou odlišnosti konkrétních prosazovaných postupů.

Pro svůj výzkum využívám jak biografie hlavních představitelů diskuze, tak především jejich originální spisy, sepsané přednášky či osobní deníky.

2. Historické pozadí

2.1 Restaurace Meidži

Roku 1853 se stala v japonských dějinách zásadní událost. Do přístavu Uraga¹ přijel americký vyslanec komodor Perry² a přinutil Japonce převzít dopis požadující otevření obchodu a uzavření mírových smluv. Šógunát se tím dostal do obtížné situace. Převažující společenský názor zavrhoval jakýkoli vstup cizinců do Japonska a obchod s nimi byl pokládán za převážně škodlivý. Na druhou stranu šógunát pod dojmem z Perryho moderní flotily a s pamětí britských vítězství v Číně začal přehodnocovat své stanovisko. Shoda však neexistovala a moc vlády začala definitivně upadat. Následujícího roku pak Japonci uzavřeli se Spojenými státy *Kanagawskou smlouvu*, která zahrnovala otevření dvou strategických přístavů (Šimoda a Hakodate), přijetí amerického konzula a slib dobrého zacházení s americkými trosečníky. Tak bylo Japonsko donuceno formálně přerušit politiku izolace.

V konzervativních kruzích však stále cizinci vzbuzovali nedůvěru a nenávisť. Celá šedesátá léta se nesla ve znamení potyček a bojů. Šógunátní vláda ztrácela podporu mnoha mocných knížectví a také císařského dvora, který tvrdě protestoval proti otevření země. Právě císařský dvůr, který nově nabyt politickou moc, se stal centrem protišógunátního odporu.

Roku 1867 byl nakonec šógun přinucen předat moc do rukou císaře a rezignovat, aby předešel další radikalizaci hnutí. Tak začíná nová éra Meidži. Návrat moci do rukou císaře byl však pouze symbolický a císař zůstává jen záštitou pro novou vládu, ve které zasedli mladí revoluční samurajové, většinou nižšího původu. Ve starém rodově založeném režimu by takovéto v rámci samurajské třídy nízce postavené osobnosti neměly šanci zastávat významnější správní funkce. S restaurací Meidži a souvisejícím rozpadem starého systému však přichází doba, ve které nerozhoduje pouze postavení, ale která umožňuje uplatnění především schopným jedincům.

Nová vláda pochopila, že není možné cizince vyhnat, a naopak je třeba realisticky přijmout novou situaci a pokusit se o dosažení dobrého mezinárodního postavení vlastní

---

¹ japonsky 浦賀 (v současné prefektuře Kanagawa – poblíž tehdejšího Eda)

² Mathew C. Perry (1794-1858) – komodor amerického námořnictva

země. Pro dosažení rovnoprávnosti ve vztazích se západem bylo nutné posílit armádu, průmysl i prestiž. To vše pomocí přijetí západních věd a technických vymožeností. Vláda se do svého úkolu pustila ze všech sil. Snažila se zřídit nové bankovní instituce, přiměřený daňový systém a stabilní měnu. Zaručila osobní i obchodní svobody a sama podporovala i zakládala nové průmyslové podniky. Zpočátku se potýkala s mnoha problémy a některé své kroky musela později přehodnocovat, ale krok za krokem postupovala ke svému cíli, modernímu Japonsku.

Z popudu nové vlády byla také vydána *Císařská přísaha o pěti člancích*³, která slibovala čerpání vědomostí z celého světa a ze všech oblastí. Měla několik cest, jak jich dosáhnout. Posílání nadaných studentů do ciziny bylo rozšířené již za šógunátu a nová vláda tedy navázala na jeho tradici. Dalším způsobem, jak získat západní znalosti a schopnosti, bylo naopak najímání cizích odborníků převážně z oblastí průmyslu. Platy těchto odborníků tvořily téměř tři pětiny rozpočtu ministerstva průmyslu⁴, jelikož vyžadovali na místní poměry luxusní životní úroveň. Vysoké náklady však také tlačily Japonce, aby cizince co nejefektivněji využívali a brzy je nahradili vlastními vzdělanci, což se ukázalo k jejich vlastnímu prospěchu. Neopomenutelným zdrojem informací byla tradičně také literatura, která se překládala téměř výlučně z angličtiny a holandštiny. Právě v této oblasti se velice uplatnili Fukuzawa Jukiči⁵ či Nišimura Šigeki⁶.

2.2 Transformace společnosti

Japonci od západu přejímali nejen nové technologie, ale i jiné zvyklosti a manýry. Zpočátku nedokázali ani dobře rozlišit, co neodmyslitelně patří k vyspělé společnosti a co je pouhým západním zvykem. Navíc si uvědomovali, že přizpůsobení se dominantní evropsko-americké civilizaci jim přiblíží přijetí mezi vyspělé země a eventuelní revizi nerovnoprávných smluv, které Japonsko uzavřelo s imperiálními velmocemi v 50. letech.

Byly tedy například zavedeny západní hygienické návyky, byl přejat gregoriánský kalendář (od roku 1873) a mezinárodní metrický systém. V Tokiu byl jako symbol západní kultury vybudován honosný společenský dům *Rokumeikan*⁷, kde byly pořádány taneční zábavy.

---

³ japonsky *Gokadžó no gokeimon* 『五箇条の御誓文』 vyhlášena 8.4.1868

⁴ viz Reischauer Edwin O., *Dějiny Japonska*, s. 163

⁵ 福沢諭吉 (1834-1901)

⁶ 西村茂樹 (1828-1902)

Hlavním rysem myšlení Japonců a hlavně pak jejich vlády byl pragmatismus. Vláda byla ochotna prosazovat novoty stejně jako staré tradice, pokud je pokládala za užitečné. Vše v této době bylo třeba podřídit heslu „bohatá země a silná armáda“⁸. Hlavní oporu nacházeli politici i učenci v utilitarismu Jeremy Benthama⁹ a Johna S. Milla¹⁰ či sociálním darwinismu, který ospravedlňoval japonskou cestu ke statutu imperiální velmoci.

Za důležitý prostředek k modernizaci společnosti bylo japonskou vládou pokládáno i vzdělávání. Roku 1871 bylo zřízeno ministerstvo školství, jehož úkolem bylo zavést organizovaný školský systém. Již dříve existovaly lenní školy pro samuraje a klášterní školy pro širokou veřejnost a gramotnost v zemi byla relativně vysoká. Většina starých škol se ale nebyla schopna přizpůsobit novým potřebám a požadavkům. Ministerstvo školství tedy vybuďovalo zcela nový systém státních škol. Byla zavedena povinná školní docházka, a přestože školy se zpočátku potýkaly s nedostatkem učitelů a financí a prosazovaly se tedy jen pomalu, bylo vzdělání v Japonsku brzy pokládáno za nejdosažitelnější a nejefektivnější klíč k úspěšné kariéře.

2.3 Hnutí za civilizaci a osvětu - *bunmeikaika*

V atmosféře vstřebávání západních vlivů v období Meidži se vyvinulo hnutí za civilizaci a osvětu. Právě to přineslo do Japonska nejen západní vědu, ale také myšlenky liberalismu, pozitivismu, materialismu a dalších západních filozofických směrů. Tyto nové myšlenky odporovaly japonským tradicím a sociální organizaci, kterou podkopávaly, a vedly tak ke kulturnímu rozpolcení této doby.

Stoupenci modernizace zavrhovali vlastní kulturní dědictví, které pokládali za podřadné, a obraceli se zcela nekriticky k západu. Fukuzawa Jukiči píše: „Když porovnáme znalosti Japonců a lidí ze západu v oblasti literatury, technologie, obchodu, průmyslu, v té nejnepatrnější i nejpodstatnější oblasti,... není tu žádná, ve které bychom vynikali.... Jediné, na co může být Japonsko pyšné...je jeho krajina.“ I přes skeptický postoj k současnému stavu ale zastánci hnutí *bunmeikaika* zároveň věřili, stejně jako

---

⁷ japonsky *Rokumeikan*, 鹿鳴; Byl postaven r. 1873 a stal se symbolem přejímání západní kultury. Roku 1877 se zde konal maškarní bál s účastí mnoha čelních osobností. Právě tento bál se ale naopak stal rozbuškou odporu proti neuváženému přijímání západních mravů.

⁸ Japonsky *fukoku kjóhei*, 富国強兵

⁹ Jeremy Bentham (1748-1832) – britský právník a filozof

¹⁰ John Stuart Mill (1806-1873) – britský filozof prosazující myšlenky utilitarismu, liberalismu a socialismu

jejich evropští současníci, ve skvělou budoucnost dosažitelnou obecným pokrokem, který mohl být využit i v jejich zemi.

Mnozí z nich se domnívali, že existují univerzální pravidla rozvoje, čili že je jen jedna cesta, která vede k pokroku. Protože Západ je na této cestě evidentně dále, nebyla westernizace chápána jako opisování jiné kultury, ale následování přirozené a jediné cesty pokroku. Fukuzawa Jukiči se v tomto smyslu pokusil izolovat základní prvky univerzální civilizace, jako osobní morálka a inteligence, vzdělanost, duševní pokrok a sociální pořádek, které vedou k samostatnosti, sloužící k dosažení civilizace pro jakýkoli národ.

Výrazný příspěvek do intelektuální diskuze v tomto duchu dal také liberální ekonom Tagučí Ukiči¹¹, který tvrdil, že „v rozvinutých civilizacích nejenže všichni používají stejné stroje, ale že se také podobně chovají, jedí stejné jídlo, nosí stejné oblečení a zajímají se o stejné umění“. Ve svém díle nazvaném Krátká historie civilizace v Japonsku dochází dokonce k závěru, že lidstvo spěje k uvědomění si své všeobecné lidskosti a k odstranění rozdílů mezi jednotlivými národy. Slova, která dnes mohou znít spíše děsivě, byla Tagučim myšlena zcela pozitivně jako oslava pokroku a civilizace.

Dalším souvisejícím znakem hnutí bunmeikaika bylo zavrhování konfuciánského učení, jehož studium nepřináší praktický užitek. Stoupenci hnutí naopak propagovali studium moderní vědy a praktických znalostí použitelných v každodenním životě. Tokugawské konfuciánské učence nazýval proto Fukuzawa s oblibou „slovníky ujídajícími rýži“¹².

S kritikou konfucianismu souvisí také kritika společenského řádu, který prosazoval. Stoupenci hnutí bunmeikaika kritizovali model dědičného zařazení do společnosti a rodový systém, který potlačuje individualitu a vlastní iniciativu, a naopak propagovali novou otevřenou a flexibilní společnost. Klíčovou kvalitou k získání pozice ve společnosti by se podle nich nově měly stát schopnosti a praktické znalosti. I přes tyto názory však nelze mluvit o demokratickém smýšlení v dnešním slova smyslu, jelikož jim šlo spíše o společnost, kde bude dědičná elita nahrazena opět elitou, která však získala své postavení díky vlastním schopnostem.

Toto hnutí tedy vyjadřovalo názory osvíceneckých učenců své doby a bylo vlivným společenským fenoménem především v 70. letech 19. století. V té době se ke sloganu

¹¹ 田口卯吉 (1855-1905)

¹² 「飯を喰う字引」 v 福澤諭吉、『学問のすすめ』, s. 22

bunmeikaika hlásila i vláda, která usilovala o ustavení moderního centralizovaného státu. V intelektuálních kruzích však nepanovala jednota a konzervativní opozice proti přijímání západní civilizace přetrvávala. Probíhaly rozsáhlé debaty, do jaké míry je vhodné přijímat západní prvky, a především v oblasti filozofie a morálky se mnoho učenců stavělo proti přijímání západních hodnot.

Japonští myslitelé si uvědomovali západní sebestřednost, která byla viditelná obzvláště v otázkách mezinárodního práva, pod jehož záštitou probíhalo prosté využívání vojenské síly pro ovládnutí slabších. Smutnou připomínkou tohoto faktu byly i nerovnoprávné smlouvy, které bylo Japonsko donuceno uzavřít.

Z oficiálního hlediska došlo v průběhu 80. let k odklonu od snahy o modernizaci, westernizaci a mezinárodní orientaci. Důvodem k této změně vládní orientace byl rozmach hnutí za svobodu a lidská práva¹³, které se začalo prosazovat od druhé poloviny 70. let a které požadovalo mimo jiné vytvoření voleného parlamentu. Pod vlivem snahy o potlačení této opozice i v důsledku rostoucích všeobecných nacionalistických a konzervativních nálad bylo hnutí *bunmeikaika* odsunuto z oficiálně podporované oblasti, což ale ovšem rozhodně neznamenalo jeho zánik.

---

¹³ japonsky *džijú minken undó*, 自由民権運動

3. Situace ve vzdělávání

3.1 Období konce tokugawského šógunátu¹⁴

Moderní japonské vzdělávání má své kořeny již v období konce šógunátu, kdy byla jednak již relativně vysoká vzdělanost, která posléze tvořila základnu pro rychlý rozvoj vzdělávání po restauraci Meidži, a stejně tak již v tomto období dochází i k rozšiřování zájmu o západní vědy a poznatky, který následně, po ukončení izolacionistické politiky, dosáhl prudkého rozvoje.

Rozmach vzdělávání v období tokugawského šógunátu byl podpořen rozšířeným uvědoměním závislosti úrovně vzdělání a osobní úspěšnosti. Pro samuraje znamenalo dobré vzdělání možnost získání lepšího ohodnocení v rámci své služby, i když je nutno dodat, že vzhledem k dědičnému uspořádání společnosti pouze do jisté omezené míry. Ještě důležitější bylo vzdělávání pro obchodníky a řemeslníky, pro které vzdělání znamenalo možnost dosažení větších obchodnických úspěchů a tím i úspěšného rozvoje jejich rodového podnikání. Vzdělání mělo však hodnotu i pro rolníky, kteří rozšiřováním znalostí ve svém oboru zvyšovali produktivitu svých polí.

Všemi vrstvami společnosti konce období šógunátu bylo tedy vzdělání vnímáno jako prostředek k rozvoji a dosažení větší úspěšnosti ve vlastních rodových aktivitách, což umožnilo navázat na tento trend zavedením nového centralizovaného a třídně jednotného školského systému v období Meidži.

V období konce šógunátu ale ještě převážně přetrvávalo tokugawské oddělení výuky samurajů-vazalů a prostého obyvatelstva. Toto rozdělení vycházelo ze soudobých potřeb obou skupin. Zatímco vazalové potřebovali pro svou službu studovat především písemnictví a neokonfuciánskou doktrínu s její aplikací ve správě státu a také udržovali tradici studia bojových umění, prostý lid se učil trivií a dalším praktickým znalostem použitelným v jejich běžném životě.

Základem vzdělávání pro prostý lid byly lidové školy¹⁵, které vznikaly po celé zemi. Za tokugawského šógunátu vzniklo celkem 10 202 škol tohoto typu, z toho 8 675 právě v období konce šógunátu¹⁶. Lidové školy byly budovány místními komunitami v naprosté

¹⁴japonsky *bakumacu*, 幕末

¹⁵ japonsky *terakoja*, 寺子屋 (doslovný překlad zní klášterní školy)

¹⁶ viz Jansen, Marius, *The Making of Modern Japan*, s. 190

většinou případů bez podpory oficiálních autorit, a byly proto také placené, i když školné nebývalo vysoké. Studium trvalo průměrně dva až čtyři roky, ale při absolvování pokročilých kurzů se mohlo protáhnout až na deset let. Vyučovalo se zde výše zmíněné trivium, pro starší žáky se pak používala tzv. *órainono*¹⁷, texty poskytující praktické znalosti z různých oblastí, například zemědělství, zeměpisu či obchodu. Právě tato složka výuky ostře kontrastuje se vzděláváním v samurajských školách zdůrazňujících etickou nauku. Nicméně ani v lidových školách nechyběla část výuky věnující se morálnímu a etickému ponaučení, většinou ve formě moralistických příběhů.

Pro samuraje budovala jednotlivá knížectví nebo šógunát lenní školy¹⁸ určené pouze pro jejich vazaly. Vznikaly po celé období tokugawského šógunátu a na konci období Edo jich fungovalo přibližně 220¹⁹. Tyto školy byly silně konzervativní a jejich úkolem bylo v prvé řadě naučit žáky číst konfuciánské texty a řídit se konfuciánskou morálkou. Další důležitou složkou výuky bylo pak studium bojových umění odpovídající samurajskému stavu. V období konce šógunátu se však k původnímu kurikulu lenních škol přidávají místy i nové proudy, konkrétně studium starého japonského písemnictví vycházející ze směru národní vědy²⁰ a západní vědy²¹, čímž dochází k jejich částečné modernizaci.

Na lenní školy nastupovali žáci v sedmi či osmi letech a základní výuku ukončili do patnácti let. Poté měli možnost nastoupit na vyšší školu, kde se věnovali studiu významu konfuciánských textů a prohlubování schopností v bojových uměních včetně strategie. Toto studium mohlo trvat i více než deset let.

Třetí základní složkou vzdělávání za tokugawského šógunátu byla soukromá učiliště²². Tyto školy byly nezávislé a velmi různorodé. Vyučoval se v nich většinou jeden konkrétní obor či obory, které byly specializací mistra, který školu vedl. Škála oborů byla velice široká, přestože klasická neokonfuciánská studia měla jasnou převahu. Na

¹⁷ 往来物 - název vychází z dopisové formy učebnic

¹⁸ japonsky *hankó*, 藩校

¹⁹ Jansen, tamtéž, s. 188

²⁰ japonsky *kokugaku*, 国学 - tento filozoficko-vědní proud se rozšířil v 2.pol.17.stol a prosazuje návrat k tradičním japonským formám a oproštění od cizích vlivů. Jako filozofie tedy odporuje ortodoxnímu neokonfucianismu, ale některé konkrétní složky, jako například právě studium starého japonského písemnictví, byly do lenních škol zakomponovány.

²¹ japonsky *rangaku*, 蘭学 - tzv. holandské vědy (název pramení ze skutečnosti, že v tomto období Japonsko udržovalo ze západních zemí kontakty pouze s Holanďany)

²² japonsky *džuku*, 塾 (též *šidžuku*, 私塾)

soukromých učilištích bylo možno studovat i neobvyklé obory, od výše zmíněných studií školy národní vědy, až po západní lékařství, matematiku či cizí jazyky. V období konce šógunátu působilo přes tisíc takovýchto škol²³, především ve velkých městech, a mnohé z nich se po restauraci Meidži převtělily do moderních soukromých škol. Právě v rámci soukromých učilišť nejvíce prosperovaly západní vědy, a proto se tento typ škol stal jedním z pilířů meidžiovského středního školství a jazykové výuky.

Po restauraci Meidži prosperovaly vzhledem k její povaze v naprosté většině školy orientované na západní vědy, které ale hojně vznikaly již v období konce šógunátu. Skutečnost, že již za šógunátu vznikaly takovéto instituce dokazuje soudobý zájem o tato studia, který zároveň poskytl podklad pro další rozmach asimilace západních věd v období Meidži. Je tedy třeba zdůraznit, že k zavádění moderních západních disciplín nedošlo náhle spolu s politickými událostmi roku 1868, ale jeho kořeny sahají hluboko do období Edo a obzvlášť od příjezdu komodora Perryho²⁴ dochází k postupnému rozmachu těchto oborů.

Dokonce i šógunát byl donucen věnovat svou pozornost především západnímu vojenství a lékařství, pokud si chtěl udržet svou pozici. Pod vlivem šoku ze síly americké flotily se šógunát vrhl na studium západního vojenství, zbrojařství a vojenského stavitelství. Takto vzniká roku 1856 *Úřad pro studium knih barbarů*²⁵, které mělo za úkol nejen studovat západní knihy o astronomii, vojenství, geografii či chemii, ale také výuku západních jazyků, zpočátku holandštiny, později také angličtiny, francouzštiny a němčiny. Pro studium lékařství pak vznikl zvláštní šógunátem podporovaný *Ústav pro studium západní medicíny*²⁶.

Mimoto vznikaly západně orientované školy především v rámci soukromých učilišť. Již roku 1838 vznikla v Ósace škola západních věd *Tekidžuku*²⁷ založená lékařem Ógatou Kóanem²⁸. Touto školou prošlo mnoho budoucích významných učenců, například i Fukuzawa Jukiči, který následně založil roku 1858 v Edu svou vlastní školu západních věd²⁹. Pozadu nezůstávala ani některá knížectví. Knížectví Saga, které bylo zodpovědné

²³ tamtéž, s. 190

²⁴ viz kapitola Historické pozadí

²⁵ japonsky *Banšo širabešo*, 番書調所 (od r. 1863 přejmenováno na *Kaiseišo*, 開成所)

²⁶ japonsky *Seijó igakušo*, 西洋医学所

²⁷ japonsky 適塾

²⁸ 緒方洪庵 (1810-1863)

²⁹ viz také podkapitola Po restauraci Meidži

za obranu Nagasaki, tak záhy po příjezdu komodora Perryho zřídilo v Nagasaki školu zaměřenou na západní vojenství i další vědy.

V tomto období však bylo studium západních věd ještě velice obtížné, jednak z důvodů nedostatku materiálů, jak popisuje ve svém deníku ze studií v Edu v období konce šógunátu Kató Hirojuki: „I knihy ke každodennímu čtení jsme si museli všechny sami opisovat. Bylo mnoho studentů, kteří si sami opsali dokonce i slovník.“³⁰ A jednak kvůli rozšířeným protizápadním náladám, jak píše ve svém životopise o době studií v Edu Nišimura Šigeaki: „V té době bylo mnoho lidí, kteří se stavěli proti západnímu učení a tak jsem je musel studovat v naprosté tajnosti.“³¹ Tyto komplikace však neodradili mnohé západní vědou zaujaté intelektuály, kteří se pak po restauraci Meidži stali vůdčími osobnostmi nového státu.

Díky všem těmto školám byla gramotnost na konci vlády šógunátu přibližně 40% u chlapců a 10% dívek³², což je údaj srovnatelný se západoevropskými státy v té době, čímž byla připravena půda pro další prudký rozvoj vzdělávání po restauraci Meidži. Uvedení, i když omezené, západních disciplín a také důraz na praktické vzdělání v lidových školách pak usnadnil rozsáhlé zavádění západních věd a myšlení.

3.2 Po restauraci Meidži

Po restauraci Meidži došlo k zásadní změně v pojetí vzdělávání ve snaze o ideologické podložení nově obnovené císařské vlády. V prvních letech po revoluci byly patrné snahy o začlenění této ideologie do školních osnov a o podřízení výuky jejím účelům. Zároveň se však prosazovalo také vyučování nových znalostí získaných ze západních věd. Opatření týkající se vzdělávání v této době tak spojovala dva základní prvky, ideu obnovy císařství a osvíceneckou, pokrokovou tendenci. Tento vzor, kdy byly vyučovány především praktické předměty, jejichž látka byla využitelná v běžném životě, a zároveň byl kladen silný důraz na etickou nauku opírající se o oddanost státu a synovskou úctu, má své kořeny již ve starších školách *terakoja* a tvořil model základního školství po celé období Meidži.

³⁰ 「毎日読む書物も皆自分で寫さねばならぬのである。辭書さへも寫した學生が隨隨分あつた。」 v 加藤弘之、『自叙傳』, s. 17

³¹ 「此時世人洋學を惡む者多きを以って、是を學ぶは尤も内密にせざるべからず」 v 日本弘道会、『西村茂樹全集第三卷』, s. 521 (『往事録』 z r. 1903)

³² viz Jansen, Marius, *The Making of Modern Japan*, s. 190

V prvních letech byla hlavní prioritou nové vlády organizace vysokého školství, a to ze dvou důvodů. Zprvce potřebovala vyškolit nové úředníky a vedoucí národní elitu a zadruhé základní školství operující na úrovni jednotlivých obcí v této době ještě spadalo do kompetence jednotlivých knížectví, která byla zrušena až roku 1871. To však neznamená, že by bylo základní školství opomíjeno. Jednotlivá knížectví si uvědomovala důležitost vzdělávání obyvatelstva a podnikala patřičné kroky k jeho podpoře.

Vysoké školství se zpočátku koncentrovalo ve dvou centrech, Kjótu a Tokiu. Vláda se snažila obnovit školy založené již za šógunátu a zároveň vytvořit nové školy, vše podle nových idejí vzdělávání. První kroky v této oblasti probíhaly ještě v Kjótu, kde byla obnovena tradice vzdělávání dvorské šlechty. Za tímto účelem zde byla založena škola *Gakušúin*, záhy přejmenovaná na *Daigakurjóđai*³³. Jako základ výuky zde měla sloužit nauka národní vědy doplněná o čínské nauky a západní vědu, ale zároveň také podpořená šintoistickými myšlenkami a směřující k podpoře císařské tradice. Tento směr byl však pozvolna opuštěn spolu s přesunutím pozornosti do Tokia a obnovou hlavních vzdělávacích institucí zde.

V Tokiu převzala nová vláda původní šógunátní školy *Šóheizaka gakumonšo* (přejmenované na *Šóhei gakkó*), lékařskou školu *Igakkó* a západní školu *Kaiseišo*³⁴ a spojila je do jednotné *Vysoké školy*³⁵. Tato škola byla nejen nejvyšší vzdělávací institucí, ale zároveň se stala i hlavním orgánem vzdělávací politiky a správy nižšího školství.

Ve vyjádření vlády k cílům tokijské *Vysoké školy* při jejím založení je jasně patrný příklon k většímu důrazu na západní vědy i konfuciánská studia, i když stále v područí národní vědy a obhajoby císařství. Píše se zde, že „hlavní povinností učence je úcta k císařským principům a obrana státu neboli podpora cílů císařství. I čínská pravidla synovské úcty a principy správy země a míru v podnebesí a nové západní učení o zkoumání věcí a pokroku je vše součástí cesty (k těmto cílům).“³⁶ V rámci těchto cílů byly upřednostňovány především vojenství a lékařství, které přímo zřetelně souvisely s prosperitou státu, jako tomu bylo ostatně již za šógunátu.

³³ japonsky 学習院；大学寮代

³⁴ japonsky 昌平坂学問所（昌平学校）；医学校；開成所

³⁵ japonsky *Daigakkó*, 大学校; od r. 1869 *Daigaku*, 大学

³⁶ 「皇道ヲ尊ミ国体ヲ弁スルニアリ乃チ皇国ノ目的学者ノ先務ト謂フヘシ漢土孝悌彝倫ノ教治国平天下ノ道西洋ノ格物窮理開化日新ノ学亦皆斯道ノ在ル所」 v 牧野吉五郎、『明治期啓蒙教育の研究』, s. 25 (『達し』 z 15.6.1869)

K zásadní změně došlo až roku 1870, kdy byla vydána *Pravidla pro Vysokou školu a střední a základní školy*³⁷. Jak již vyplývá z názvu, tento dokument se vztahoval i na nižší úroveň vzdělávání. To však nic nemění na jeho zaměření k výchově vůdčích elit. Základní a střední školy zde byly vnímány především jako přípravné instituce pro vyšší vzdělávání, čemuž odpovídal i obsah výuky. Vzdělávání lidových mas tak stále zůstávalo mimo pozornost vlády a spočívalo v rukou jednotlivých knížectví či soukromníků.

Důležitým posunem v tomto dokumentu však bylo především vyloučení učení sloužících k podpoře císařství z osnov *Vysoké školy*. Zároveň také došlo k přeuspořádání oborů podle západního způsobu dělení, čímž bylo fakticky zrušeno předešlé rozdělení podle zemí původu, čímž došlo k dalšímu posunu směrem k preferenci západních věd.

Boje o čelní postavení v rámci *Vysoké školy* však proti sobě poštvaly jednotlivé školní frakce -západní, čínskou a národní vědu. Nekončící spory tak vedly ještě téhož roku ke zrušení *Vysoké školy*, které znamenalo jednak konec její správní funkce pro nižší vzdělávání a jednak vydělení nových samostatných škol, *Jižní a Východní školy*³⁸. *Jižní škola* se zabývala studiem cizích jazyků a západních věd, zatímco *Východní škola* byla zaměřena pouze na západní lékařství. Tím došlo k jasnému vítězství západních věd v oblasti vysokého školství.

Západní vědy se od restaurace Meidži hojně prosazovaly také na poli soukromého vzdělávání. Popularitě se těšily jak jazykové tak různé odborné školy. Na rozdíl od předrevolučního období již jednoznačně vedla mezi studovanými jazyky i jazyky vyučovacími angličtina. Po roce 1871 se prudce rozšířil počet západních učilišť³⁹, větší z nichž měla až kolem 300 žáků a vyučovali na nich zahraniční učitelé. Roku 1872 bylo 70 takovýchto škol jen v Tokiu (kde byly také nejrozšířenější)⁴⁰. Tyto školy byly základem pro další rychlé šíření moderního vzdělávání a vypovídají také o relativně vysokém zájmu o tyto obory.

Přestože svůj největší rozmach zaznamenala západní učiliště až po revoluci, nejvýznamnější z nich vznikala již v období konce šógunátu. Jedním z nich bylo

---

³⁷ japonsky *Daigaku kisoku ojobi čúšógaku kisoku*, 『大学規則及中小学規則』 z února 1970

³⁸ japonsky *Daigakunankó*, 大学南校 a *Daigakutókó*, 大学東校 - názvy vychází z jejich místního umístění v rámci jednotlivých částí původní *Vysoké školy*

³⁹ japonsky *jógakudžuku* 洋学塾

⁴⁰ viz 中新、『明治の教育』, s. 34

Fukuzawovo *Keiô gidžuku*⁴¹. Jeho kořeny sahají až do roku 1858 a vyučování v něm probíhalo nepřerušeně i během revolučních bojů, jelikož Fukuzawa zůstával i se svou školou přísně politicky neutrální. Výuka se soustřeďovala na západní studia, jako základ sloužila fyzika, na níž se postupně napojovaly další obory. Učilo se především na základě četby západní literatury, jelikož v japonštině bylo v této době k dispozici jen minimum překladů. Ke studiu západních knih bylo ale nutné osvojit si nejprve západní jazyky, jejichž studium bylo druhým pilířem studijního plánu *Keiô Gidžuku*. Do studijního programu také Fukuzawa nově zahrnul i určitou formu tělesné výchovy, což bylo do té doby v Japonsku nevídané. Právě tělesnou výchovu ve školních osnovách posléze vytrvale prosazoval také další meidžiovský propagátor důležitosti vzdělávání Mori Arinori .

3.3 Systém Školského řádu⁴²

Roku 1872 byl vydán *Školský řád*, který do značné míry změnil dosavadní zaměření a způsob organizace školství. Jeho hlavní charakteristikou byla silná prozápadní orientace, důraz na praktické využití vzdělání a snaha o co největší rozšíření vzdělávání mezi lidové vrstvy. Tyto změny souvisí také s ustavením nového správního orgánu, ministerstva školství⁴³, které mělo za úkol dohlížet na celostátní jednotné školství.

Školský řád byl založen na silně individualistickém a praktickém pohledu na vzdělávání. Od základů se rozcházel s dosavadními principy vzdělávání cílicími na vyšší vrstvy a výchovu intelektuálních elit dle konfuciánských tradic. V instrukcích pro ministerstvo školství od Státní rady⁴⁴ k zavedení nového školského systému je jasně formulována kritika dosavadních praktik: „Dosavadní neřesti, naprosté zpátečnictví studií a jejich odtrženost od reality a praxe, vedou v důsledku k tomu, že učenci dlí v rámci lidského světa v jakémisi odděleném světě.“⁴⁵ A zároveň je zde také naznačeno odhodlání tuto situaci změnit přesunem důrazu na praktické vědy a opuštění prázdného mudrcování typického především pro konfuciánské učence.

---

⁴¹ japonsky 慶応義塾

⁴² japonsky *Gakusei*, 学制; v anglicky psaných publikacích je nejčastější překlad *Code* (*The Education Code* u W. Beasleyho či *The Fundamental Code of Education* u M. Jansena)

⁴³ japonsky *Monbušó*, 文部省; založeno 18.7.1971

⁴⁴ japonsky *Dadžókan*, 太政官

⁴⁵ 「従来ノ弊、学風頗ル固陋、事情ニ迂ク实用ニ疎ク、遂に学問ヲ以テ人間中一種ノ別乾坤ニ付シアル」 v 山住正巳、『教育の体系』, s. 27 (『学制実施細目につき太政官指令』 z června 1872)

Základní filozofií *Školského řádu* bylo naopak zpřístupnění vzdělávání co nejširším vrstvám společnosti bez ohledu na postavení a pohlaví. K tomu bylo potřeba vstřípit do mysli lidu nazírání na vzdělávání jako na jistou formu životního kapitálu, protože „základem naplnění lidského života pomocí úspěchu, zvládnutí své práce a její rozkvět není nic jiného než ovládnutí sebe sama, rozšíření vědomostí a cvičení talentu. A k tomuto ovládnutí sebe sama, rozšíření vědomostí a cvičení talentu je potřeba právě učení.“⁴⁶ V takovýchto myšlenkách můžeme spatřit zřetelný vliv Fukuzawy Jukičiho, který právě nejhorlivěji hlásal potřebu vzdělávání se k dosažení životního úspěchu. Přestože je autor textu *Školského řádu* neznámý, byl jím proto pravděpodobně některý z Fukuzawových žáků či stoupenců.

Z hlediska státu a vlády je důležité, že takovéto úvahy o prospěšnosti vzdělání nekončily na úrovni jednotlivce, avšak dosahovaly až na úroveň celonárodního prospěchu, který se skládá a zakládá právě na prosperitě jednotlivých jedinců. Jinými slovy osvěta pomocí vzdělávání národa byla pokládána za nutný základ pro sílu a bohatství státu a tudíž i jeho bezpečnost, která byla hlavní otázkou tehdejší politiky. Vláda proto pokládala zavedení moderního školství za jeden ze svých nejakutnějších úkolů.

Zásadním problémem, se kterým se musela vypořádat, byl však problém financování. Vláda neměla dostatek prostředků na podporu níže popsaného rozsáhlého školského systému a případné zavedení bezplatné základní školní docházky. Musela proto apelovat na individuální prospěch, pokud chtěla přenést část finančního břemena na lid v podobě školného. Tento aspekt byl dalším z důvodů, proč se vláda tak razantně rozešla s dosavadním nazíráním na učení jako sloužící státu.

Školský řád obsahoval nové rozdělení země na osm univerzitních spádových oblastí, které byly pak dále děleny na středoškolské a základěškolské oblasti tak, že jedna základní škola připadala přibližně na 600 obyvatel⁴⁷. Tyto tři úrovně vzdělávání byly jasně odděleny z hlediska cílů výuky a instituce na jednotlivých úrovních poskytovaly uzavřené vzdělání. Přestože v rámci základních škol existovala široká škála speciálních škol pro chudé, dívky, soukromé školy či zkrácené vesnické školy, celkově bylo zrušeno

---

⁴⁶ 「人々自ラ其身ヲ立テ其産ヲ治メ其業ヲ昌ニシテ以テ其生ヲ遂ル所以ノモノハ、他ナシ、身ヲ修メ智ヲ開キ才芸ヲ長ズルニヨルナリ。而テ其身ヲ脩メ智ヲ開キ才芸ヲ長ズルハ学ニアラザレバ能ハズ」 tamtéž, s. 31 (『学制につき被仰出書』 z 5.9.1872)

⁴⁷ viz 牧野吉五郎、『明治期啓蒙教育の研究』, s. 47

dřívější uspořádání rozdělující zaměření vzdělávacích institucí na různé společenské vrstvy a stejně tak bylo opuštěno i prioritní zaměření vzdělávání na výchovu elitní úřednické vrstvy, čímž byl učiněn zásadní krok k modernizaci japonského vzdělávání.

Vzhledem k tomu, že nebylo možné takovýto rozsáhlý systém zavést ze dne na den, byly stanoveny jasné priority. Na rozdíl od předchozího období byl kladen důraz nikoli na vysoké školství, ale naopak na školství základní. Jeho rozšíření bylo také hlavní vládní prioritou. K tomu bylo ale nejprve zapotřebí zajistit dostatečné množství kvalitních učitelů, protože „žák a učitel jsou jako předmět a jeho stín. Pokud nenarovnáme předmět, nemůžeme chtít ani aby byl rovný jeho stín.“⁴⁸ Proto se prvotním cílem při uskutečňování nového školského řádu stalo urychlené zakládání škol pro učitele. Již roku 1872 vznikla v Tokiu *Pedagogická škola*, ke které se o 3 roky později přidala ještě *Dívčí pedagogická škola*⁴⁹. Na ně pak mělo plynule navázat zakládání základních škol.

Vyšší úrovně vzdělávání měly naopak nižší prioritu, a proto byly školy vyšší než základní úrovně často soukromé. Ze státních škol se zachovaly v Tokiu výše zmiňované školy *Východní š. a Jižní š.*, které byly přejmenovány na *Kaiseigakkó* a *Igakkó*⁵⁰ a roku 1877 pak byly sloučeny do *Tokijské univerzity*⁵¹. V Tokiu se koncetrovaly i soukromé vysoké školy. Mezi nejznámější patřily *Keiō gidžuku* s kořeny již v období konce šógunátu a také například *Obchodní akademie*⁵² založená Morim Arinorim.

Díky jejich podpoře došlo v období platnosti *Školského řádu* k prudkému nárůstu počtu základních škol. Roku 1873 bylo v Japonsku 12 597 škol a roku 1879 jich bylo již více než dvakrát tolik, 28 025. Stejně tak narůstal i počet dětí docházejících do školy, který byl roku 1873 kolem 28% a roku 1879 pak kolem 41%.⁵³ Nutno dodat, že za tato čísla vděčí meidžiovské školství v velké části školské tradici již z období šógunátu a tomu, že mnohé nové školy vznikaly transformací starších škol typu *terakoja* a *džuku*.

Takto naplánovaný nový školský řád se však potýkal s nepřilíživým přijetím od běžných obyvatel. Jedním z hlavních problémů bylo výše zmíněné školné, které bylo pro

---

⁴⁸ 「夫レ師ノ生徒ニ於ル、形ト影トノ如シ。形不直シテ影直ナランヲ求ム、不可得」 山住正巳 tamtéž, s. 29 (『学制実施細目につき太政官指令』)

⁴⁹ japonsky *Šihan gakkó*, 師範学校 a *Džoši šihan gakkó*, 女子師範学校

⁵⁰ japonsky 開成学校 ; 医学校

⁵¹ japonsky *Tókjó daigaku*, 東京大学

⁵² viz kapitola Vzdělávání a stát - Moriho pohled

⁵³ viz 牧野吉五郎 tamtéž, s. 53

mnohé neúnosným zásahem do rozpočtu a bránilo opravdu masovému rozšíření školní docházky. Stejně důsledky měla i časová náročnost základní školní docházky, jelikož oproti dosavadním zvyklostem byl počet vyučovacích hodin znatelně navýšen. Velká část rolnických rodin si pak nemohla dovolit postrádat větší část dne pracovní sílu, kterou děti v té době byly.

Tuto skutečnost popisuje ve svém hlášení z kontrolní cesty po druhé univerzitní spádové oblasti také Nišimura Šigeki, který píše: „Finance a čas, které musí lidé věnovat na vzdělávání jsou neúnosné.“⁵⁴ Rozebírá zároveň také druhý hlavní problém soudobého základního vzdělávání, a to jeho nepraktičnost. V porovnání se školami *terakója*, které byly orientované vysloveně na praktické využití získaných znalostí, se nové školy, jejichž výuka se zakládala z velké části na překladech západních děl, ukázaly jako nepřilíživě vyhovující potřebám lidových mas, které tak vnímaly školní docházku jako vynucenou, nikoli sloužící jejich vlastnímu prospěchu.

I přes svůj neúspěch při popularizaci vzdělávání a výše zmíněné závažné nedostatky, poskytl *Školský řád* základ nového školského systému, na který navázaly další reformy a který se ve své podstatě zachoval dodnes.

3.4 Systém *Školského nařízení*⁵⁵

Další zásadní zvrát ve vývoji meidžiovského školství znamenalo *Školské nařízení z 29. září 1879*. To reagovalo na intelektuální i lidový odpor vyvolaný *Školským řádem* a snažilo se o odstranění některých jeho zásadních nedostatků a přizpůsobení nařízení reálné situaci a potřebám lidu. Hlavními tvůrci nového systému byli Tanaka Fudžimaro⁵⁶ z ministerstva školství a Itó Hirobumi⁵⁷, vedoucí právního oddělení Státní rady.

Jedním z hlavních problémů byla nedobrovolná povaha školní docházky vynucované *Školským nařízením*. Na konci 70. let spolu se silicím vlivem hnutí za svobodu a lidská práva byla vláda nucena přesunout některé pravomoci na místní samosprávy. To se týkalo i školství. Nejzásadnější změnou v tomto směru bylo zrušení univerzitních

⁵⁴ 「教育ノ為ニ人民ノ金ト時トヲ費スコト過多ナリ」山住正巳 tamtéž, s. 46 (『第二大学区巡視報告』z r. 1877)

⁵⁵ japonsky *Kjóikurei*, 教育令; v anglicky psaných publikacích jsou používány překlady *The Great Principles of Education* (u M. Jansena) či *Rescript on Education* (v *Cambridge History of Japan*)

⁵⁶ 田中不二麿 (1845-1909) - původem z knížectví Owari

⁵⁷ 伊藤博文 (1841-1909) - původem z knížectví Čóšú

spádových oblastí a svěřeni školství do správy jednotlivých prefektur a obcí, což bylo napodobením amerického systému svobodného školství.

Tato změna znamenala nejen ústupek silicímú hnutí za svobodu a lidská práva, ale byla zároveň finančně výhodná i pro centrální vládu. Především v souvislosti se Sacumským povstáním⁵⁸, jehož potlačení si vyžádalo obrovské výdaje, se vláda v této době snažila o maximální úsporu financí, a právě přesunutí správy školství na prefektury ji také zbavilo nemalého finančního břemene. I když je nutno podotknout, že finanční potíže školství jako takové tento krok samozřejmě nezlepšil.

Ke značnému uvolnění došlo v rámci celého školského systému. S ohledem na místní podmínky bylo umožněno zkrátit dobu školní docházky až na pouhé 4 roky, zaměstnávat putující učitele či uznávat jiné, neškolní, formy vzdělávání. Stejně tak již nebylo nově nutné stavět veřejné školy v místech, kde byla dostatečná nabídka ze strany škol soukromých.

Ačkoli takovéto uvolnění mělo za cíl především přizpůsobení se reálné situaci a potřebám lidu, které mělo vést ke zklidnění situace ve školství a jeho všeobecné podpoře, nemělo kýžený výsledek. Vedlo naopak pouze k úpadku školství, stagnaci počtu škol, zhoršení stavu školní docházky především u dívek a poklesu kvality výuky. Mezi roky 1879 a 1880 dokonce poklesl počet žáků základních škol ze 70 528 na 69 591 žáků⁵⁹.

I mezi regionálními úředníky se ozývaly hlasy poukazující na negativní dopady příliš liberálního *Školského nařízení*: „Naše země se stýká s cizinou teprve krátce a většina lidu žije ve tmě a nechápe podstatu vzdělávání. Když ho nepovedeme a nenaučíme ho jí, kdy ji má pochopit?“⁶⁰ Podobné názory jasně ukazují na skutečnost, že vzdělávání bylo v této době ve své podstatě vnuceno lidu shora a nebylo schopno se udržet při ztrátě silné vládní opory.

Tato situace vedla k vytvoření *Upraveného školského nařízení*⁶¹ na sklonku roku 1880, které opět zpříšňovalo podmínky základní školní docházky a tvořilo tak spojení mezi *Školským nařízením a Školským řádem*. Nadále nebyly uznávány nestandardní typy škol, byla prodloužena minimální školní docházka z 16 měsíců na 3 roky, byl zaveden přísnější

⁵⁸ japonsky 西南戦争; povstání nespokojených samurajů v bývalém knížectví Sacuma r. 1877

⁵⁹ viz 牧野吉五郎 tamtéž, s. 90

⁶⁰ 「夫我邦外交日浅ク民大体二暗ク教育ノ真理ヲ知ラス導キテ而シテ之ヲ教ヘズンバ其何レノ時ニシテ覚ランヤ」 tamtéž, s. 91 (citace z dokumentu provinčního úředníka)

⁶¹ japonsky *Kaisei kjóiku rei*, 『改正教育令』

dohled prefekturálních úředníků a celkově posílena centrální kontrola, čímž došlo k obnově systémových principů *Školského řádu*.

Na druhou stranu kladl *Upravený školský řád* důraz na morální výchovu, čímž se od *Školského řádu* výrazně odlišuje a vypovídá o době svého vzniku, kdy vláda přešla od snahy o kompromis se silami hnutí za svobodu a lidská práva do opozice a snahy o jejich aktivní potlačení. Právě tyto snahy se odrazily v obsahové stránce základního vzdělávání, především ve zvýšení důrazu na morální výchovu, která byla předešlými úpravami školství naopak opomíjena. Nastupuje se tak cesta k následujícímu *Císařskému ediktu o výchově*⁶², který znamenal zásadní posun obsahu výuky směrem k důrazu na morálku. V této souvislosti také vydalo v dubnu 1880 ministerstvo školství novou učebnici etiky *Postup etické výchovy pro základní školy*⁶³, kterou sestavil Nišimura Šigeki.

Novým systémem bylo docíleno nárůstu počtu dětí, které nastoupily do školy, a to o 1,92% následujícího roku a dokonce 5,53% roku 1882⁶⁴, i když je nutno dodat, že v dalších letech došlo z ekonomických důvodů opět k mírnému poklesu způsobenému naprostou absencí finanční podpory škol ze strany státu. Přesto v těchto letech dochází k nepřetržitému nárůstu celkového počtu studentů, jelikož se prudce navyšuje počet dětí, které setrvávají do vyšších ročníků, a tak zatímco roku 1880 bylo celkem 77 108 studentů, o čtyři roky později jich bylo již 135 052⁶⁵.

Tato skutečnost výrazně přispěla k rozvoji středního školství, tedy jak klasických střech škol, na které bylo možno nastoupit po ukončení šestileté základní docházky, tak různorodých odborných škol, či pedagogických institucí. Roku 1886 také dochází k důležitému kroku na poli vysokého školství, a to k založení *Tokijské císařské univerzity*⁶⁶, která se vyvinula ze sloučení *Jižní a Východní školy*.

---

⁶² japonsky 教育勅語- vydán r. 1890

⁶³ japonsky *Šógaku šúšín džun*, 小學修身順

⁶⁴ viz 牧野吉五郎, tamtéž, s. 114

⁶⁵ viz 中新、『明治の教育』, s. 219

⁶⁶ japonsky *Tókjó teikoku daigaku*, 東京帝國大學

4. Společnost *Meirokuša*

Jedním z hlavních projevů hnutí *bunmeikaika* byla společnost *Meirokuša*⁶⁷, která působila v 70. letech 19. století. Cílem skupiny bylo „sdružení učenců zaujatých pro rozšiřování vzdělávání v naší zemi a diskuze nad jeho prostředky,“⁶⁸ vzájemné předávání znalostí a výměna zkušeností mezi jednotlivými členy. Mimo vzdělávání jako takového se pak snažili také o rozšiřování liberálních a utilitaristických myšlenek, jelikož všichni členové byli pokrokovými učiteli v oblasti západních věd a filozofie a byli zaujati pro morální formování veřejnosti.

Zakladatelem *Meirokuši* byl Mori Arinori, který se při svém tamějším pobytu inspiroval spolky učenců běžnými ve Spojených státech. Uvažoval o potřebě sdružení osamocených japonských učenců, kteří by společným bádáním a přednáškami prospívali společnosti. Bylo podle něj potřeba, aby právě tito učenci sloužili příkladem celému národu a pokusili se o zavedení nových etických norem v japonské společnosti, která trpěla úpadkem morálky způsobeným prudkými kulturně-společenskými změnami.

Po svém návratu do vlasti v roce 1873 vyhledal Nišimuru Šigekiho, aby spolu podobný spolek založili. Nišimura přizval další vzdělance: Fukuzawu Jukičiho, Kató Hirojukiho⁶⁹, Niši Amaneho⁷⁰, Nakamuru Masanaa⁷¹, Cudu Mamičiho⁷² a Micukuriho Šúheie⁷³, kteří se nejprve začali scházet v Moriho domě v Tokiu. Formálně pak byla společnost *Meirokuša* založena v únoru 1874.

Obecným cílem všech zúčastněných učenců bylo vytvoření silné a prosperující země, i když v otázce cesty k dosažení tohoto cíle se jejich názory často lišily. Všichni se však shodovali v přesvědčení, že základem pro jakékoli změny je dobrý systém vzdělávání. Proto si vzala *Meirokuša* právě vzdělávání za svůj hlavní úkol. V této souvislosti také trvali na tom, že vláda musí uznat občanské svobody, bez kterých nelze lid zapojit do procesů, které rozšíří jejich znalosti a pochopení a umožní civilizační pokrok.

---

⁶⁷ 明六社

⁶⁸ 「我国ノ教育ヲ進メンカ為ニ有志ノ徒会同シテ其手段ヲ商議スルニ在リ」 v 『明六社制規』 (sepsány v březnu 1874)

⁶⁹ 加藤弘之 (1836-1916)

⁷⁰ 西周 (1829-1897)

⁷¹ 中村正直 (1832-1891)

⁷² 津田真道 (1829-1903)

⁷³ 箕作秋坪 (1826-1886)

Meirokuša pořádala dvakrát měsíčně diskuse v západní restauraci *Seijóken*⁷⁴. Tyto diskuse byly zpřístupněny i veřejnosti, která tak mohla poslouchat debaty o politice, umění a vědě založené i (ale nejen) na západních myšlenkách. Problémem tehdejších diskusí byl ale nedostatek porozumění vzhledem k vysoké homonymitě japonštiny a neexistujícím pravidlům pro proslovy. Diskuse tak byly často velmi omezené a mohlo by být vhodnější nazývat je spíše přednáškami.

Někteří učenci, například Mori Arinori, proto prosazovali používání angličtiny⁷⁵. Jejich návrhy se však nesetkaly s příliš velkým ohlasem. Velký úspěch měla naopak přednáška Fukuzawy Jukičiho, kterou uskutečnil v restauraci *Seijóken*. Přednesl téměř hodinovou přednášku o v té době aktuální otázce invaze do Korei. Ve svých poznámkách píše: „Nakonec jsem se posadil na židli a dotázal se všech, jak mému proslovu porozuměli a všichni říkali, že to dobře pochopili.“⁷⁶ Tak se Fukuzawovi podařilo prokázat použitelnost japonštiny pro účely odborné diskuze.

Opravdová diskuze však v *Meirokuše* probíhala především písemně pomocí vlastního časopisu. Časopis *Meirokuzašši*⁷⁷, který měl hlavní vliv na širší veřejnost, byl vydáván od 2. dubna roku 1874. Jeho náplní byly různorodé eseje a překlady jednotlivých členů společnosti a témata příspěvků pravděpodobně přímo navazovala na přednášky vedené na setkáních společnosti (přesný seznam přednášek se však nedochoval). Časopis byl velmi populární a vydával se v nákladu až 3 000 kusů na číslo. Toto číslo se může zdát nízké, porovnáme-li jej však s 8 000 výtisky největších japonských novin té doby, *Niči ničī šinbun*⁷⁸, vyjde najevo nevídaná obliba tohoto odborného časopisu. K této popularitě přispěl jistě i fakt, že články byly psány co nejsrozumitelnější japonštinou, kombinující znaky a kanu. Je však důležité podotknout, že tento systém zápisu stále neodpovídal mluvené formě, i když byl mnohem přístupnější než tradiční písemné styly.

Vydávání *Meirokuzašši* nebylo zcela pravidelné. V průměru vycházela dvě čísla za měsíc a celkem vyšlo 43 čísel, přestože jeho publikace byla ukončena již v listopadu roku 1875. Stalo se tak v důsledku tiskových zákonů z téhož roku, které zaváděly cenzuru

---

⁷⁴ Japonsky 精養軒- nacházela se v dnešní tokijské čtvrti Ueno

⁷⁵ viz kapitola Otázka jazyka a písma

⁷⁶ 「終わりにて椅子に就き、さて今の僕の説は諸君に聞き取りが出来たか如何にと問えば、皆々能く分かったと云うにぞ」v 大久保利謙、『明六社考』, s.122 (『福沢諭吉全集』第一巻)

⁷⁷ japonsky 『明六雑誌』 - vycházel v letech 1874-75

⁷⁸ japonsky 『日日新聞』 - vycházely od r. 1872

projevu. Pod jejich vlivem proběhla v létě roku 1875 rozsáhlá debata o budoucnosti časopisu, ve které se vytvořily dvě rozdílné názorové skupiny. V čele skupiny prosazující ukončení vydávání časopisu stál Fukuzawa Jukiči, který tvrdil, že dle nového zákona není možno v něm svobodně pokračovat. Jeho oponenti, v čele s Mori Arinorim, naopak tvrdili, že zákon není ve skutečnosti zamýšlen tak striktně a vláda jeho plnění nebude násilně vynucovat. Nakonec byli však Fukuzawovi oponenti nuceni uznat, že pro svou domněnku nemají žádné důkazy, a vydávání *Meirokuzašši* bylo ukončeno.

Po této události vliv společnosti výrazně upadá a po vzniku *Spolku učenců*⁷⁹ roku 1879 se většina jejích členů volně přesunula do této nové instituce.

V následujících kapitolách se zaměřím na myšlenky vybraných členů *Meirokuši* vztahující se k jednotlivým otázkám vzdělávání v období prvních 20 let období Meidži bez ohledu na samotnou existenci této společnosti.

---

⁷⁹ japonsky *Gakuši kaiin*, 学士会員 – založen v lednu 1879 pod přímou kontrolou ministerstva školství

5. Vzdělávání a stát

Nejprve se zaměřím na to, jak vnímali osvícení raně meidžiovští intelektuálové vzdělávání jako takové, jeho úlohu a postavení. Přestože všichni níže uvedení intelektuálové se shodují v postoji zdůrazňujícím význam vzdělávání nejen pro jednotlivce, ale především pro celý stát, liší se v mnohých klíčových detailech svých pojetí a názorech na vhodný postup, který je třeba zaujmout.

Zásadní otázkou rozdělující učence byla v této době mimo jiné především vhodná míra a podoba vládního vlivu na školství, vycházející ve své podstatě ze sporu o míru ztotožnění vlády a státu. Shodovali-li se totiž pokrokoví učenci na prvořadosti národních zájmů, neshodovali se již na tom, zda tlumočnickem těchto zájmů je výhradně vláda, či je naopak třeba poskytnout v určitých oblastech prostor jiným entitám jako například soukromému sektoru.

Jednotliví intelektuálové, v závislosti na svých vlastních životních osudech, zkušenostech a postavení, kladou také důraz na odlišné složky vzdělávání, jako jsou například morální výchova, znalostní vzdělávání či tělesné cvičení. Toto upřednostňování specifických oblastí vypovídá o jejich pohledu na tehdejší aktuální situaci a o tom, kde viděli klíčové problémy japonského školství a společnosti a možnosti jejich nápravy.

5.1 Fukuzawův pohled

K hlavním propagátorům vzdělávání v období Meidži patří bezesporu Fukuzawa Jukiči. Fukuzawa se narodil roku 1834 jako nejmladší syn nižšího kjúšúského samuraje patřícího do léna Nakacu⁸⁰ a již od dětství vynikal nezávislou a praktickou povahou. Kvůli silnému důrazu na individualitu, samostatnost a nezávislost jedinců na vládě se jeho konkrétní představy často lišily od jeho kolegů, což z něj dělá význačnou, unikátní osobnost.

Jeho pojetí funkce státu spočívá v myšlence, že mezi vládou a lidem vzniká jakýsi kontrakt založený na tom, že lidé platí daně, čímž poskytují prostředky vládě, která má naopak povinnost tyto prostředky vynaložit pro blaho lidu a jeho ochranu⁸¹. Takovýto svazek lidu a vlády ale nebyl dle jeho názoru ani za vlády Tokugawů, ani v raném období Meidži řádně naplněn. Příčina pokřivení tohoto vztahu však podle Fukuzawy neleží

⁸⁰ 中津 – dnešní prefektura Óita na Kjúšú

⁸¹ Tímto uvažováním se Fukuzawa hodně blíží také myšlenkám Mori Arinoriho o státu fungujícím pro blaho lidu zmíněným níže.

pouze ve formě vlády, protože do jisté míry si lidé za trvající krutovládu mohou sami. Dokud ti budou hloupí a nedokáží dodržovat zákony, nezbyvá totiž ani vládě jiná možnost, než být tyranická a ovládat lid pevnou rukou shora.

Základ pro nápravu této situace a dosažení rovnoprávného postavení lidu a vlády spatřuje Fukuzawa právě ve vzdělání. Vyjadřuje se přímo, že hlavním cílem vzdělávání je právě „jen a pouze stav, kdy vláda a lid zaujmou své pozice, kdy vláda bude snadno vládnout a lid bude bez útrap její vládu přijímat a společně tak budou chránit klid a mír celé země“⁸². Podstatou úlohy vzdělávání v tomto směru je, že umožní lidem rozvíjet své schopnosti a porozumění světu, čímž vytvoří podklad pro správně fungující stát. To je totiž právě to, co země momentálně nejvíc potřebuje.

Nemyslí tím však rozhodně, že by vzdělávání mělo sloužit výhradně pro účely státu. Naopak slouží rovnocenně v obou dvou rovinách, tedy na úrovni jednotlivce a na úrovni státu, které jsou vzájemně propojeny. Zásadní význam má tak vzdělání v prvé řadě pro jednotlivce samotného, protože pouze vzdělanost je to, co ve skutečnosti odlišuje bohatého, dobře situovaného muže a muže chudého. To proto, že „nebesa nedávají bohatství lidem, ale jejich práci“⁸³ a od míry náročnosti každé jednotlivé lidské práce, a tedy i vzdělání k ní potřebného, se návazně odvíjí její ocenění. Pouze lidé vzdělaní a schopní uvažovat tak podle Fukuzawy dosáhnou bohatství a postů, zatímco ti, kdo se nevzdělali, zůstanou chudí a ubozí. Takovýmto pragmatickým ekonomickým uvažováním a vyjádřením vztahu vzdělání a příjmů Fukuzawa značně předběhl svou dobu i své učenecké kolegy.

Dle Fukuzawy je proto praktické vzdělání pro každého člověka nutným základem k úspěšnému životu, ale nejen tím, je také potažmo především klíčem k osobnímu osamostatnění jako takovému. Poukazuje na tehdejší společenskou situaci, kdy poté, co byly zrovnoprávněny všechny společenské vrstvy, získal každý právo věnovat se svému vybranému povolání a činnosti. K takovéto svobodné volbě však musí mít každý jako nepostradatelný základ potřebné schopnosti a vzdělání, bez kterých nemůže své povolání

---

⁸² 「政府はその政を施すに易く緒民はその支配を受けて苦しみなきよう、互いにその所を得て共に全国の太平を護らんとするの一事のみ」 v 福澤諭吉、『学問のすすめ』, s. 19

⁸³ [天は富貴を人に与えずしてこれをその人の働きに与うるものなり] tamtéž, s. 12

řádně vykonávat. To je hlavní důvod, proč Fukuzawa zdůrazňuje úlohu vzdělávání při podpoře samostatnosti a nezávislosti lidu.

Klíčovým bodem v jeho pohledu na vzdělávání je rozlišení toho správného učení, které vede k výše zmíněnému prospěchu. Tomuto cíli v žádném případě neodpovídá dosavadní rozšířené konfuciánské učení, které dělá lidi naopak závislé a nesamostatně uvažující, ale pouze učení praktické, tedy západní. Poezie, čtení starých klasiků a podobné dosavadně rozšířené druhy studia, které nemají praktické využití, musí být nahrazeny užitečnými vědomostmi jako abeceda, účetnictví, použití mír a vah a později dějiny, ekonomie, přírodní filozofie (tedy fyzika) a etika. Toto studium označuje Fukuzawa jako praktické vědy⁸⁴, tedy takové učení, které je užitečné pro každého v jeho každodenním životě, správě domácnosti a povolání.

Takovéto striktní zaměření na prakticky využitelné znalosti ale později kritizuje například Kató Hirojuki, který zastává názor, že je potřeba věnovat se i zdánlivě neužitečnému bádání a prakticky nevyužitelným oborům. Úkolem učenců je podle něj zabývat se naopak především zkoumáním pravé podstaty věcí, protože „i když nemálo společenského prospěchu vychází z pravé podstaty věcí, nejsou samy tyto společensky prospěšné statky cílem bádání, spíše bychom měli říci, že jsou vedlejším produktem zkoumání pravé podstaty věcí.“⁸⁵ Cílem studia by tedy podle něj mělo být odhalování přírodních i společenských zákonitostí a až jako druhé stádium by mělo přijít jejich případné aplikování v praxi, což je v rozporu s Fukuzawovým přesvědčením o potřebě praktického vzdělávání.

Na druhé úrovni pak Fukuzawa propojuje dosažení osobní samostatnosti pomocí studia praktických západních věd s otázkou uhájení samostatnosti a rozšíření prosperity celého státu. Říká, že „pokud my Japonci dosáhneme nejprve vlastní nezávislosti tím, že se budeme více věnovat studiu a upevníme svou duševní sílu a tím pak následně zajistíme bohatství a sílu země, nebudeme mít důvod bát se síly Západu.“⁸⁶ Proces vzdělávání

---

⁸⁴ japonsky *džicugaku*, 実学

⁸⁵ 「真理にして固より社会を裨益したるものも少からざるべしと雖、而かも其事が決して其研究の目的たるにあらずして、寧ろ真理の啓発に伴ひたる副産物と云ふべきなり。」 v 大久保利謙 a 田畑忍、『加藤弘之文書・第三巻』, s. 410 (『学問の目的』 z r. 1893)

⁸⁶ 「我日本人も今より学問に志し、氣力を慥にして先ず一身の独立を謀り、随って一国の富強を致すことあれば、何ぞ西洋人の力を恐るるに足らん。」 v 福沢諭吉、『学問のすすめ』, s. 32-33

národa tak jasně spojuje s v té době nejpálčivější otázkou západní hrozby, které je podle něj možno čelit pouze vytvořením nezávislého státu. Fukuzawovo uvažování v této oblasti zřetelně ilustruje obavy intelektuálů na počátku období Meidži o bezpečnost vlastní země ohrožené západními velmocemi a jejich vyspělou civilizací, jejíž napodobení a dohnání vnímali jako jedinou cestu k záchraně nezávislosti.

Základní stavební kámen pro nezávislost státu je podle Fukuzawy ale již výše zmiňovaná nezávislost lidu, která je však v Japonsku v důsledku staletí útlaku ještě nevyvinutá a veškeré dění je ovládáno státem. Stát buduje školy, železnice, telegraf a další moderní vymoženosti, ale lidé místo toho, aby byli pyšní na národní úspěchy, pokládají tyto vymoženosti za dobrodiní vlády. Civilizační pokrok tak probíhá pouze navenek, v podobě hmotných statků, uvnitř, v lidských myslích, se však nic nemění. „Pokud lid nerozvine svou samostatnost, budou nakonec tyto hmotné projevy civilizace neužitečné a zbytečné,“⁸⁷ apeluje Fukuzawa.

Fukuzawa tedy vnímá jedince jako samostatnou jednotku, která ale v důsledku vytváří celou společnost, a proto jsou činy a snaha každého jednoho samostatného jednotlivce důležité pro celý národ. I pro získání národní nezávislosti je tak potřeba nejprve rozšířit samostatnost mezi všechen lid., protože není možné, aby se lidé chovali nezávisle vůči cizině, když nejsou schopni se tak chovat ani doma. Hlavním úkolem vzdělávání je proto šířit ducha samostatnosti a civilizovanosti, bez kterých bude veškerý pokrok jen materiálním napodobováním západu.

Tento názor je základem jeho zatvrdělého odmítání jakéhokoli spojení s vládou a snahy o prosazení se činností v soukromém sektoru. Tento názor vedl i ke konfliktu s ostatními členy *Meirokuši*, svorně zastávajícími rozličné vládní funkce, i když například u Niši Amaneho lze sledovat do značné míry názorovou shodu s Fukuzawou co se týče potřeby vyvarovat se přílišného spoléhání se na vládu.

Fukuzawa tak prosazoval zásadní oddělení celého vzdělávání od vládní struktury. Svůj názor opírá o alegorii s tělem, kterou podrobně popisuje ve svém díle *Nezávislost učení*⁸⁸.

---

⁸⁷ 「人民に独立の気力あらざれば、かの文明の形も遂に無用の長物にぞくするなり。」 tamtéž, s. 56

⁸⁸ *Gakumon no dokuricu*, 『学問の独立』, vyšlo r. 1883; shrnuje články vydané téhož roku v časopise *Džidžišinpó*, 『時事新報』 pod názvem *Učení by mělo být odděleno od politiky*, 『学問と政治と分離す

Říká, že stát lze připodobnit k tělu, protože stejně jako ono je stát nedokonalý a trpí různými neduhy. Proto existuje politika, která má za úkol jeho nemoci léčit. Mnohým nemocem a zraněním lze však předcházet a k tomu je naopak důležitá osobní hygiena a prevence, ke kterým vede národ vzdělávání.

Protože obě jmenované disciplíny, politika a vzdělávání, mají evidentně zcela jiný princip, je nutné, aby byly také striktně odděleny. Politika „musí operativně reagovat na každodenní situaci a jednat.“ Jejím principem je změna. „Věda (však) není záležitostí jediného dne, a neměla by příliš snadno měnit svou náplň.“⁸⁹ Jakékoli vměšování politiky do vzdělávání a naopak je proto nežádoucí a ohrožuje národní zájmy. Ani školy by proto podle Fukuzawy neměly být ovládány ministerstvem školství, jehož záměry jsou vrtkavé, a ani učenec by ale neměl nikdy zastávat vládní funkci.

Fukuzawa reaguje na situaci na počátku 80.let, kdy začal sílit vládní útlak stranických politických hnutí, v jehož rámci začala vláda pro své zájmy silně využívat také vzdělávací systém. V naprostém oddělení od politiky tak shledává jedinou možnou ochranu pro nezávislé školství, které, jak již bylo zmíněno, pokládal za základní kámen národního pokroku.

Zásadně se staví nejen proti jakékoli politické diskuzi na školní půdě či dokonce angažovanosti studentů, jelikož takovou činnost pokládá nejen za nebezpečnou, ale i nepatřičnou a pošpiňující vážnost studenta., ale především upozorňuje na nešvary soudobého školství plynoucí z jeho spojení s politikou. Například kritizuje vybírání a podporu učitelů podle jejich politických názorů, která je způsobena tím, že školy jsou státními institucemi, a výběr učitelů tak samozřejmě provádí vládní úředníci. „Tím ale dochází k upřednostňování určitých politických názorů a řečnických schopností oproti důrazu na učitelské kvality.“⁹⁰ Takovýto stav pokládá Fukuzawa za směřující k národní katastrofě.

べし』

⁸⁹ 「今日の人事に當て臨機應應變の處分ある可きものにして. . . 學問は一日一夜の學問にあらず、容易に變易す可らざるなり」 v 慶応義塾編纂、『福澤諭吉全集第五卷』, s. 370-1 (『學問の獨立』 z r. 1883)

⁹⁰ 「學識の深淺を問はずして小政談の巧拙を以て品評を下だす者あり。」 tamtéž, s. 377

Jako historický příklad tragických následků spojení školy s vládou uvádí Fukuzawa edskou školu *Kaisei Gakkó*⁹¹ podporovanou šógunátní vládou, která se po císařském převratu rozpadla. Přestože císařská vojska nejevila žádné známky úmyslu školu napadnout, učenci školu kvůli svému spojení s bývalou vládou ve strachu opustili, a ta tak zbytečně zanikla. Fukuzawa se nachází v silné pozici pro kritiku tohoto zbabělého činu, protože on sám ve své soukromé škole, nacházející se též v Edu, pokračoval s výukou během celých bojů, přestože se nacházela na dohled bojiště na území dnešního parku Ueno.

Řešení vidí Fukuzawa v ustanovení soukromých škol, které by byly finančně podporované a zaštiťované císařem, který není politicky angažovaný. Pro tento účel má propracovaný i plán převedení potřebných finančních zdrojů. Navíc by správní příslušnost k císařskému dvoru poskytovala školským pracovníkům dostatečnou prestiž, kterou teď shledávají ve státní službě a o jejíž ztrátu se bojí.

Ve vědeckých otázkách by pak měla nejvyšší a nezpochybnitelnou autoritu *rada učenců*⁹², která by se zabývala výzkumem, editací slovníků a podobně. Zároveň by byl také zachován současný ministr školství, ale v jeho pravomoci by byl pouze dohled na administrativní záležitosti, plnění povinné školní docházky či například zaznamenávání statistik. Ministerstvo školství by tak naopak nemělo mít žádnou pravomoc nad obsahem výuky či používanými studijními texty, čímž by bylo zabráněno vměšování vlády a politických činitelů do vzdělávání.

Hlavní příčinu druhé strany problému, tedy účasti učenců ve vládních institucích, viděl Fukuzawa v jejich finančních potížích způsobených tím, že Japonsko nevěnuje žádnou pozornost bádání. To rozhodně neznamená že by učenci bádání nechtěli, ale že neexistuje systém jejich materiální podpory. Proto chtěl pro podporu školství a výzkumu zavést systém stipendií pro zvláště nadané učence, s nímž by již nemuseli zastávat jiné, nejčastěji právě vládní, funkce pro svou obživu a mohli by se věnovat méně výnosnému, ale pro pokrok státu nepostradatelnému, vědeckému bádání. Tím by se zamezilo i Fukuzawou kritizovanému obecnému odlivu učenců do lukrativnějších státních služeb.

---

⁹¹ 「開成学校」 - založena r. 1868

⁹² *Gakudži no kaigi*, 學事の會議

Tyto návrhy jasně ukazují na Fukuzawovo přesvědčení o nutnosti kompletního oddělení vzdělávání a vědy od politiky. K tomu ho vedl názor, že síla státu spočívá v síle a samostatnosti všech jeho jednotlivých občanů, kterých však lze dosáhnout pouze tak, že se naučí jednat nezávisle na vládě a její podpoře. On sám se snažil jít v tomto směru příkladem a zatvrzele odmítal jakékoli vládní angažmá. Důležité však je, že i přes svůj důraz na jednotlivce, byla jeho konečným cílem obrana státu a jeho prosperity před západní hrozbou. I jím prosazované praktické vzdělávání tak viděl především jako prostředek k dosažení národní osvěty a pokroku, která byla podle něj nutnou podmínkou k zachování nezávislého státu.

5.2 Moriho pohled

Mori Arinori⁹³ se narodil roku 1847 v Kagošimě⁹⁴, v samurajské rodině jako pátý syn. Postavení nejmladšího syna mu dávalo jistou volnost a osvobozovalo jej od tradičních rodinných povinností. Jeho budoucí kariéru však jasně nasměrovalo především místo narození v jednom ze silných pokrokových knížectví, která se dostala k moci v nové porevoluční vládě. Mori věnoval celý svůj život úřednické kariéře a prosazoval silnou pozici státu v národních záležitostech. Je však důležité zdůraznit, že pro Moriho stát znamenal především instituci založenou lidem pro jeho vlastní dobro.

Stát je podle něj především ochráncem lidských práv, svobody a majetku, a tudíž je ale také potřeba, aby měl silné pravomoci a shromažďoval ve svých službách vynikající intelektuální potenciál. Toto Moriho přesvědčení vycházelo ze soudobé situace v zemi, která prošla rychlou modernizací, která by nebyla možná bez silného státního vedení. Cítil proto jako morální povinnost intelektuálních vrstev, které Mori, i přes níže zmíněné uznání různorodých kariér pro učence, do značné míry ztotožňuje s vládními úředníky, postarat se o blaho celého ještě zaostávajícího národa.

Úkolem vzdělávání v rámci státní organizace je pak vychovat národ schopný uvědomit si a řádně plnit své povinnosti vůči státu. Základem pro to, aby vzdělávání mohlo naplnit tuto funkci je „důkladné prozkoumání nedostatků v chování a charakteru lidu...a ujmouti se úkolu jeho vedení na cestě za národním pokrokem pomocí nápravy těchto nedostatků a

---

⁹³ 森有礼 (1847 – 1889)

⁹⁴ 鹿兒島 – v knížectví Sacuma na Kjúšú

odstranění jeho chyb,⁹⁵ čímž Mori míní především odstranění feudálních přežitků a zastaralých konfuciánských myšlenek, které brání pokroku a tedy i plnohodnotnému zavedení moderního státního systému.

Z jeho důrazu na chování a charakter je zřejmé Moriho zaujetí především morální a charakterní stránkou lidu, kterou je třeba prvořadě formovat a která v jeho pojetí předchází v důležitosti materiální stránku pokroku. To však rozhodně neznamená, že by se Mori stavěl proti průmyslové a technologické modernizaci, naopak. Morální charakter národa pokládá za nezbytný podklad k jakékoli snaze o pozvednutí materiálního bohatství národa, a proto prosazuje v první řadě vzdělávání zaměřené na formování národního uvědomění a oddanosti, které poskytne základ pro následující materiální rozvoj.

Přestože Mori kladl takovýto silný důraz na výchovu oddaného lidu, zastával zároveň ale i pozici ochránce lidských práv a uznával koncept přirozených lidských práv jako jsou vnímána v západní společnosti. Ač by se mohlo zdát, že si výchova oddaného lidu a obrana lidských práv v zásadě protirečí, pro Moriho měly oba tyto koncepty jasné hranice na které se vztahovaly.

Prosazoval silný vliv státu ve správě národních záležitostí a směřování lidu na správnou cestu. V těchto oblastech pokládal roli státu za zcela zásadní. Toto přesvědčení odráží i fakt, že Mori byl od mládí ve státních službách a celý svůj život věnoval úřední kariéře, a proto vnímal na cestě za modernizací a osvětou národa roli státu jako klíčovou či dokonce monopolní. Nutno podotknout, že v tomto „státocentrismu“ se zásadně rozchází s Fukuzawou Jukičim, který se naopak stavěl proti spolupráci intelektuálů s vládou.

Na druhou stranu hledal ale i oporu výše zmíněných lidských svobod, kterou našel v národním vzdělávání. Právě to je základním kamenem, bez kterého nelze dosáhnout svobodné civilizované společnosti. V rámci soudobého celosvětového industriálního pokrokového nadšení pokládal Mori nevzdělanost za příčinu všech lidských strastí a šíření vědy a kultury za základ civilizovaného, mírového soužití národů. I proto je podle něj rozvoj vzdělanosti po celé zemi bez ohledu na stav či pohlaví nejurgentnějším úkolem státu.

---

⁹⁵ 「國民ノ氣質ト慣習トノ短弊ヲ詳知シ．．． 缺ヲ補ヒ病ヲ除キ以テ國歩ヲ担途ニ取ルニ在リ」 v 大久保利謙、『新修森有禮全集第二卷』, s. 145 (『伊藤博文宛書翰』 z r. 1882)

Pro dosažení takového účinku vzdělávání bylo však podle něj nezbytné adaptovat nový, západem inspirovaný, i když pro japonské podmínky upravený, školský systém. Mori se záhy vrhl do hledání takového odpovídajícího vzdělávacího systému a obsahu a formy výuky. Silně byl ovlivněn především americkým školstvím, které horlivě studoval při svém působení jako vyslanec ve Spojených státech na počátku období Meidži.

Roku 1871 Mori rozeslal 15ti různým americkým vzdělancům dotazník ohledně vlivu vzdělávání. Již z formulace otázek je zřejmé, že pro Moriho bylo vzdělávání především prostředkem k dosažení národního prospěchu. Zajímá se o vliv vzdělávání na pět konkrétních oblastí: materiální prosperitu země; obchod; zemědělské a průmyslové zájmy; sociální, morální a fyzický stav lidu; zákony a vládu⁹⁶.

5.2.1 Výchova učitelů a boj za silný stát

Odpovědi, kterých se Morimu dostalo od amerických vzdělanců, do značné míry ovlivnily Moriho úvahy o novém vzdělávacím systému. Například reverend Octavius Perinchief⁹⁷ zmiňuje ve svém dopise důležitost výchovy učitelů: „Prvotním cílem je zajištění dobrých učitelů. Mimo pouhých intelektuálních schopností by měl být učitel člověk vážený, kultivovaný a vysokých morálních kvalit.“⁹⁸ I pro Moriho byla otázka zajištění kvalitních učitelů jednou z hlavních priorit. V naprostém souladu s Perinchiefovým názorem ve své kritice stávajícího školského systému z roku 1885 píše, že „pro zlepšení stavu vzdělávání je třeba nejprve především vychovat učitele po charakterní a duševní stránce a přimět je, aby se celým srdcem věnovali své práci.“⁹⁹ Učitelé podle Moriho nesou náročný a zároveň velmi zodpovědný úkol výchovy celého budoucího národa. Proto je nutné, aby byla jejich vlastní výchově věnována obzvláštní pozornost. Jak bylo již výše zmíněno, Mori kladl obecně silný důraz na morální stránku výchovy, tím více pak logicky trval na morálních vlastnostech učitelů, kteří se stanou vzorem svým žákům.

⁹⁶ viz 大久保利謙、『新修森有禮全集第五卷』, s. 192 (*Education in Japan* z r. 1873)

⁹⁷ Octavius Perinchief (1829-1877) – reverend presbyteriánské kongregace v Kansasu

⁹⁸ „A prime object is to secure *good teachers*. Apart from mere intellectual ability, the teacher should be a person of refinement and culture, of high moral character.“ v 大久保利謙、『新修森有禮全集第五卷』、s. 236 (*Education in Japan - Letter from rev. Octavius Perinchief* z 13.2.1872)

⁹⁹ 「教育ヲ善クスルニハ先ツ主トシテ教員ノ氣質精神ヲ養練シ、及之ヲシテ専心從事セシムルヘキ事」 v 大久保利謙、『新修森有禮全集第二卷』, s. 151 (『教育令に付意見』 z r. 1885)

Podobného smýšlení byl také Moriho kolega Niši Amane¹⁰⁰, který se narodil roku 1829 v malém knížectví Cuwano¹⁰¹ do rodiny samuraje-lékaře se středním příjmem. Roku 1853, kdy se začala v Japonsku pod vlivem příjezdu komodora Perryho¹⁰² prudce měnit politická situace, mu tedy bylo již 24 let a pracoval jako učitel v knížecí škole. Jako takový tedy patří mezi raně meidžiovskými intelektuály ke starší generaci. Stejně jako například Mori a většina členů *Meirokeši*, věnoval svůj život vládní kariéře (působil především v armádním oddělení). A stejně jako Mori také kladl na vládní pozici silný důraz. Velká část učenců tohoto období logicky spojovala vládu s úkolem plnění národního zájmu, kterým byla modernizace země za účelem obrany státu a jeho budoucí prosperity.

V tomto směru se ubíraly i názory týkající se vzdělávání, jehož hlavním úkolem je (nejen) podle Nišiho služba státu s výše zmíněným prvořadým cílem. Tato myšlenka je zřejmá v jeho proslovu při příležitosti promoce studentů pedagogické školy, kde říká, že „usilovat o zájmy státu pomocí velkých děl a pevných lodí a usilovat o zájmy státu pomocí (vychovávání) učenců a učitelů má společný princip“.¹⁰³ Niši jasně spojuje vzdělávání a průmyslový pokrok k jedinému, pro první polovinu období Meidži charakteristickému a obecně sdílenému, cíli, tedy národnímu zájmu.

Při tomto srovnání ale Niši dochází k originální myšlence, že výchova učitelů je mnohem důležitější a výhodnější než výroba strojů, protože „jeden člověk vychová 10 dalších a z jedné vědomosti vyzískáme deset nových“.¹⁰⁴ Takto se tedy prospěch ze vzdělávání, na rozdíl od výroby, násobí. Z toho důvodu klade Niši na pedagogické školy obzvláštní důraz a jednoznačně je odlišuje od univerzit, jejichž účelem je bádání a hluboké zkoumání vědy. Jediným cílem pedagogických škol je naopak rozšiřovat vzdělávání až k dosažení úplné gramotnosti národa.

Se stejným přesvědčením dospěl Mori k jinému originálnímu názoru, a to, že je třeba zavést na pedagogických školách brannou výchovu. Jeho úmyslem nebyla v žádném případě výchova budoucích vojáků ani příprava na případný vojenský konflikt. Branná

---

¹⁰⁰西周 (1829-1897)

¹⁰¹ 津和野 – dnešní prefektura Šimane

¹⁰² viz kapitola Historické pozadí

¹⁰³ 「巨砲堅艦ノ以テ國家ノ用ヲ利スルト學士教員ノ以テ國家ノ用ヲ利スルト理ハ則チ一なり」 v 大久保利謙、『西周全集第二卷』, s. 522 (『師範學校卒業式ノトキ卒業生ニ告クル文』 z r. 1881)

¹⁰⁴ 「一人材ヨリ數十人材ヲ養成シ、一知識ヨリ數十知識ヲ倍殖シ得ヘキ」 tamtéž

výchova měla podle Moriho v budoucích učitelích utvrdit tři základní požadované charakteristiky. Těmi byly poslušnost k příkazům nadřízených (従順タル氣質), vřelost a vzájemná výpomoc (相助クルノ情) a vážnost (威儀ノアル様)¹⁰⁵. Konkrétně by tyto vlastnosti měly být v rámci branné výchovy vštěpovány následovně: „tak jako je zaprvé vychováván návyk k poslušnosti, který je pokládán za základ pro každého vojáka, jako jsou zadruhé vojáci rozděleni do skupin po pěti a ke každé skupině je přidělen velitel, který věnuje celé své srdce a vřelost skupině a za třetí je celá vojenská jednotka sdružena pod jednotným dohledem komandanta, který zajišťuje vážnost, je žádoucí připravit všechny tyto tři charakteristiky jak řadových vojáků, tak velitelů jednotek, tak komandanta i u studentů pedagogické školy.“¹⁰⁶

Takto si Mori představuje přípravu učitelů, kteří jsou základem pro osvětu a rozvoj celého národa, a připravuje tak národní sílu ne pro fyzický, ale pro intelektuální boj. Mori, který sloužil jako vyslanec ve Spojených státech a podílel se na snažení o revizi nerovnoprávných smluv,¹⁰⁷ zřetelně vnímal japonskou špatnou pozici z hlediska obchodu a mezinárodních vztahů. Vyhlídku na zlepšení situace spatřoval jedině ve vytrvalém japonském boji na poli průmyslu, obchodu a vědy. Z tohoto hlediska jsou pro Moriho de facto všichni občané ve válce za lepší zemi a není tedy překvapivé, že se snažil o širokou aplikaci vojenského branného cvičení.

V tomto smýšlení lze spatřit všeobecný odklon od vojenské orientace v období bakumacu a příklon k průmyslovo-obchodním a intelektuálním cílům, ke kterému došlo v období po restauraci Meidži. Mori viděl současnou japonskou situaci v tomto ohledu velice černě. „Pokud jsou zemědělství, výroba a obchod, tvořící základ celého státu, ve stavu extrémního úpadku tak jako v naší zemi, rozšiřování armády a námořnictva rozhodně nestačí k rozvoji síly země. ... A proto lze říci, že záležitosti obchodu a jeho rozvoj jsou pro naši zemi neurgentnější otázkou,“¹⁰⁸ apeluje v jedné ze svých přednášek.

---

¹⁰⁵ v 大久保利謙、『新修森有禮全集第二巻』, s. 344 (『埼玉縣尋常師範学校における演説』z r. 1885)

¹⁰⁶ 「第一ニ軍人ノ至要トシテ講スル所ノ従順ノ習慣ヲ養ヒ、第二ニ軍人ノ各々伍ヲ組ミ其伍ニハ伍長ヲ置キ、伍長ハ一伍ノ為メヲ思テ心ヲ勞シ情ヲ厚クシ、第三ニ隊ヲ結ヒテハ其一隊ノ中ニ司令官アリテ之ヲ統督シ其威儀ヲ保ツカ如ク、生徒ニモ交互兵卒トナリ伍長トナリ或ハ司令官トナリテ各此ノ三氣質ヲ備具セシムル」 tamtéž, s. 346

¹⁰⁷ viz kapitola Historické pozadí

¹⁰⁸ 「一國ノ基礎たる農工商の状態にして今日我邦の如く憔悴を極むる間は、縦令海陸軍を張るも決して國力を張るに足らざるへし。... 故に商業の一事は我國に取て最擴張せざるへからざる

Z toho důvodu byla pro Mori nepostradatelnou součástí moderního školství i výuka západních ekonomických věd na specializovaných odborných školách. První počín na tomto poli udělal Mori sám již roku 1875, kdy založil v Tokiu soukromou *Obchodní akademii*¹⁰⁹, která se stala první japonskou obchodní školou. Účelem této školy bylo především studium aplikace západních obchodních pravidel a účetnictví. I když zpočátku měla spíše charakter drobné soukromé školy, postupně se z ní vyvinula dnešní univerzita *Hitocubaši*.¹¹⁰

5.2.2 Tělesné cvičení

Branné cvičení zaujalo Moriho nejen jako prostředek k výchově charakteru, ale i jako prosté cvičení k posílení tělesné kondice. Domníval se, že tělesná a zdravotní kondice Japonců je ve srovnání se západem na velmi špatné úrovni. Jako příčinu tohoto stavu viděl sedm základních oblastí: kvalitní půdu (沃土), teplé podnebí (暖氣), stravu (食料), bydlení (住居), odívání (衣製), studium (文學) a náboženství (宗教).¹¹¹ Poslední dvě příčiny pak shledává napravitelnými za pomoci úpravy vzdělávacího systému.

Právě pro nápravu špatné tělesné kondice způsobené formou studia zamýšlel Mori využít branné cvičení. Upozorňuje, že tradiční japonský způsob studia vede k jednostrannému důrazu na memorování a pouhé studium knih. Navíc je zkombinován s nevhodně převzatým náročným znakovým zápisem, který zabere mnoho let studia, „a proto ti kteří se jej učí povětšinou hrbí svá těla v sedu na patách, ničí si své zdraví a mění se nakonec v slabé a změkčilé literáty.“¹¹²

Proto Mori prosazuje změnu způsobu výuky, která by zahrnovala nejen získávání znalostí, ale i cvičení tělesné schránky. To je důležité nejen pro získání fyzické síly, ale i pro udržení zdraví, a hlavně pro získání psychické síly a elánu. Stejně jako u branné výchovy pro studenty pedagogických škol však rozhodně Mori nemíní školní brannou výchovu jako formu vojenské přípravy, ale jako tělesně-mentální cvičení. V tomto

---

急務と云ふへし。」 v 大久保利謙、『新修森有禮全集第二卷』, s. 321 (『商業教育の必要性に関する演説』 z r. 1885)

¹⁰⁹ japonsky *Šóhókóšúšo*, 商法講習所

¹¹⁰ japonsky 一橋大学

¹¹¹ v 大久保利謙、『新修森有禮全集第二卷』, s. 135 (『教育論』 z r. 1879)

¹¹² 「故ニ之ヲ學フ者ハ概ネ身ヲ靜坐ニ沈メテ其健康ヲ損シ、惜ムヘキハ到底柔弱ノ一書生ニ変ス」 tamtéž, s. 136

cvičení pro podporu zdraví sledoval Mori opět nejen prospěch jednotlivce, ale i cestu k národní síle, protože „udržování zdravého a silného těla každého jednotlivce je zároveň základem pro bohatství a sílu národa.“¹¹³

5.4 Nišimurův pohled

Nišimura Šigeaki¹¹⁴ se narodil roku 1828 v Edu jako nejstarší syn do rodiny samuraje poddaného knížectví Sakura¹¹⁵. Nišimura se začal věnovat studiu holandských, a v zápětí také anglických, věd v relativně pozdějším věku ve škole Tezuky Ricuzóa¹¹⁶, kde se sešel také s Nišim Amane. Po restauraci Meidži jako věrný šógunátní vazal kritizoval revoluční návrat moci do rukou císaře a následné zrušení knížectví jako jednostranný krok, zcela logicky vedoucí k odporu samurajů a násilným nepokojům. Nišimura byl stoupencem pozvolných změn a kritizoval novou vládu Meidži, že „je oslepena bohatstvím a silou Západu, opilá civilizací, od začátku do konce vše usilovně opisuje od Západu a vůbec se neohlíží na stav Japonska, jeho povahu, pravidla a estetiku, což pokládá všechno za staré neduhy, které je třeba zlikvidovat.“¹¹⁷ Od takovéto vlády prosazující prudké a často neuvážené změny se Nišimura distancoval.

Zde je třeba podotknout, že Nišimura nepokládá za špatné samotné přejímání ze Západu, ale způsob, jakým je toto přejímání nekriticky prováděno, a bezohlednou rychlost, s jakou jsou změny násilně vnucovány obyvatelstvu. Ve svém pozdějším proslovu dokonce přejímání ze Západu jako takové vyzdvihuje s odůvodněním, že Japonsko tak jako tak odjakživa veškeré učení přejímá z ciziny (dříve z Číny a Koreje). A proto, pokud není Japonsko samo schopno rozvíjet moderní vědy, je podle Nišimury výhodné a patřičné přijmout dané obory ze Západu. Ale „pokud pouze napodobujeme jako opice a chybí nám vlastní úsudek co je dobré využít a co ne, nebo si bereme pouze určitou, nevyváženou část vědomostí a nedosahujeme tak celkového pochopení světa, nebo pouze přejímáme z ciziny a postrádáme vlastní nápady, pak zahazujeme svou

---

¹¹³ 「一人一己ノ體軀健強ヲ保ツハ即全國富強ヲ致スノ大基礎」 v 大久保利謙、『新修森有禮全集 第二卷』, s. 142 (『學政片言』 z r. 1882)

¹¹⁴ 西村茂樹 (1828-1902)

¹¹⁵ 佐倉 - dnešní prefektura Čiba

¹¹⁶ 手塚律蔵 - původem z Čóšú, ale v této době byl přijat do knížectví Sakura (dnešní prefektura Čiba)

¹¹⁷ 「西洋の富強に眩し、文明に酔い、徹頭徹尾盡く西洋に模倣せんとし、本邦の国勢人情良法美風を少しも顧みず、悉く舊弊なりとして之を破毀したるに因る者其なり」 v 日本弘道会、『西村茂樹全集第一卷』, s. 502 (『泊翁片言』 z r. 1868-81)

výhodnou pozici, ve které se nacházíme,¹¹⁸ zdůrazňuje Nišimura nutné předpoklady k úspěšnému přejímání cizích nauk, jehož možnost je pro Japonsko při správném využití naopak požehnáním.

Pro Nišimuru je důležitým zlomem rok 1873, kdy začal pracovat na ministerstvu školství, konkrétně na oddělení pro sestavování nových učebnic pro základní a střední školy v souvislosti se zavedením nového školského systému. Jeho cílem v rámci tohoto projektu bylo především sjednocení používané gramatiky a zápisu, sjednocení pojmů a názvů převzatých ze Západu, vytvoření souhrnu japonské historie, encyklopedie a japonského výkladového slovníku a nakonec vytvoření japonských studijních materiálů i pro vysoké školy¹¹⁹.

V této době byly jako učební texty používány převážně překlady západních děl. Celý nový školský systém z roku 1872 byl natolik prozápadně orientovaný, že i Nišimura, jako učenec západních věd, kritizoval výše zmíněné vládní bezhlavé opisování západních způsobů. Takovéto prudké změny, jaké zavádí nový školský systém, nejsou podle Nišimury reálně proveditelné, což sám dokazuje ve své zprávě ze školní inspekce z roku 1877 v prefekturách Šizuoka, Aiči, Mie, Gifu a Išikawa: „Základní školy jsou hojně zakládány i v nejdlehlších vesnicích, ... místní úředníci za tímto cílem však používají dosti násilné metody.“¹²⁰ Během uplynulých pěti let fungování se tedy sice nový systém prosadil, Nišimura však trpce kritizuje násilnost jeho zavádění a nevhodnost především pro venkovské vyučování. I při svých dalších inspekčních cestách pak zdůrazňuje problematičnost jednotného celostátního vzdělávacího systému.

Hlavním cílem jeho kritiky je však morální stránka výchovy, detailně rozebraná v následující kapitole.

Přestože hlavním předmětem jeho pozornosti byla morální výchova, neopomíjel Nišimura ani důležitost vědomostního vzdělávání, protože tyto oblasti pokládá za navzájem provázané. Říká, že „pokud nebudeme používat morálku na základě rozumu,

---

¹¹⁸ 「若し唯他を模倣すること鉛猿猴の為の如くして選擇収捨の活用を缺くか、又は取る所の學域を或る一部に局して普く世界に及ぼさざるか、又は博く他國に採るのみにて自得の工夫を缺くときは、便利の地に居て其便利を棄るのみ」 v 日本弘道会、『西村茂樹全集第二卷』, s. 183 (『日本弘道會の改稱に付きて一言す』 z r. 1887)

¹¹⁹ viz 高橋昌郎、『西村茂樹』, s. 73

¹²⁰ 「山村に至るまで、小學校の設普ねく... 蓋し地方官吏頗る強壓手段を用いたるものなるべし」 v 日本弘道会、『西村茂樹全集第三卷』, s. 627 (『往事録』 z r. 1903)

nebude její účinek dostatečný¹²¹ a také zároveň, že „morální výchova je (zase naopak) základem pro rozvíjení rozumu.“¹²² Obě oblasti jsou tedy na sobě navzájem závislé a nemohou fungovat jedna bez druhé. A proto prosazuje vyrovnaný vzdělávací systém na základě myšlenky, že „spojení dvou základních prvků - rozvíjení vzdělanosti lidu a cvičení dobrých mravů – je nejlepším prostředkem k rozšiřování civilizovanosti.“¹²³ a společně tvoří nutný předpoklad pro rozvoj civilizovanosti lidu a národní kultury. Nišimura tedy zastává názor, že bez řádného fungování obou těchto složek dojde nevyhnutelně ke stagnaci civilizace, či dokonce jejímu úpadku. V této souvislosti upozorňuje na falešnost pouhého materiálního pokroku a zdánlivost bohatství, které se bez těchto dvou zásadních elementů dříve či později zhroučí, čímž jeho uvažování připomíná Fukuzawovu kritiku duševně nepodloženého materiálního pokroku.

Zde opět narážíme na všem osvíceneckým intelektuálům doby Meidži společnou myšlenku, a to snahu o rozvoj a udržení národní prosperity. Nišimura zvláště zdůrazňuje souvislost vzdělanosti s národním bohatstvím. Ve své *Teorii o obyvatelstvu*¹²⁴ rozebírá vztah mezi počtem obyvatel a národním bohatstvím a odvážně prosazuje politiku redukce počtu obyvatel, díky níž chce dosáhnout lepšího poměru národního bohatství na osobu. Logicky dedukuje, že pouze pomocí velkého počtu obyvatel není možné dosáhnout prosperity země, jelikož ta se odvíjí především právě od vzdělanosti jejího obyvatelstva. Proto prosazuje společné zavedení politiky redukce obyvatel a zároveň jeho co nejlepší vzdělávání. Není asi třeba dodávat, že takovýto extrémní přístup nezískal širší podporu.

Důležitý úkol vzdělávání spatřoval Nišimura také v přípravě národa pro politickou účast. Stejně jako Fukuzawa mluví o přetrvávající autoritativní moci vlády, jejíž příčinou je však nezralost lidu k samostatné účasti v politice a veřejné správě. I ve způsobu řešení tohoto problému pomocí vzdělávání lidu se oba učenci v zásadě shodují.

Nišimura byl zastáncem lidských práv a svobod, za jejichž základ pokládal v první řadě legislativní pravomoc lidu. Pro její zavedení je však podle něj nejprve potřeba právě

¹²¹ 「徳も智を以て之を活用せざれば其効能十分ならず」 v 日本弘道会、『西村茂樹全集第二卷』, s. 186 (『日本弘道會の會友に示す』 z r. 1887)

¹²² 「修徳は開智の基礎たる」 v 日本弘道会、『西村茂樹全集第二卷』, s. 76 (『修身の教授法を論ず』 z r. 1880)

¹²³ 「人民の知識を開き、行誼を修むるという二原質の結合したるものは、シヴィリゼーションを押し進むる最上の良機器なり」 v 山室信一 a 中野目徹、『明六雑誌 (下)』, s. 217 (第三十六号・西村茂樹、『西語十二解』 z května 1875)

¹²⁴ 『人口論』 z r. 1873

vzdělat lid a podpořit jeho duševní sílu, protože bez toho není v současné době možné lidu tuto pravomoc svěřit. Ale „až lid vytříbí své vědomosti, vytrénuje svou duševní sílu, nebude se ohýbat před mocenskou silou, nebude se bát strachu a uchopí tak legislativní pravomoc, zároveň se silou a prosperitou lidu, bude prosperovat i země,“¹²⁵ zdůrazňuje Nišimura propojení prosperity lidu a státu. Pokud se budeme orientovat podle západního vzoru, není podle něj možné dosáhnout silné prosperující země bez prosazení legislativního práva lidu a dalších následujících lidských práv. „Bohatství a síly Západu bylo dosaženo díky rozšíření lidských práv, nikoli pomocí síly lidu závislého na vládě,“¹²⁶ kritizuje stejně jako Fukuzawa soudobou vládě se podbízející společenskou atmosféru. A trvá na tom, že za této situace, bez nezávislého lidu, není možné doufat v dosažení prosperity země. Vzdělávání lidu je proto pro Nišimuru prvním krokem na dlouhé a náročné cestě k tomuto cíli, jehož možnost zdárného a relativně brzkého naplnění však vidí velmi optimisticky.

5.5 Závěr

Z výše uvedených názorů a návrhů je patrný hlavní účel vzdělávání v očích raně meidžiovských pokrokových intelektuálů, kterým byla podpora civilizovanosti či formování lidového charakteru, ať již v jakékoli podobě. Tento účel sám o sobě by mohl být dostatečnou motivací, pro raně meidžiovské učence však znamenal sám o sobě pouze prostředek k dosažení naléhavějšího cíle, kterým byla obrana nezávislosti národa ve stínu západní hrozby.

Tato otázka byla v této době nejpálčivějším japonským problémem a ovlivňovala přímo či nepřímo veškerý japonský intelektuální život. Jak odpovídá i již zmíněné zakládací preambuli skupiny, intelektuálové ze skupiny *Meirokeša* kladli při řešení této otázky důraz právě na úlohu vzdělávání. Liší se však v pohledu na žádoucí povahu a schopnosti lidu, které je třeba podporovat.

Jako zcela protikladné lze označit názory Fukuzawy Jukičiho a Mori Arinoriho. Zatímco Fukuzawa prosazoval především nezávislost lidu a tedy i formu vzdělávání

---

¹²⁵ 「人民学識を磨き、氣力を養い、威武に屈せず、患難を畏れず、もって立法の權を掌握しうる時は、．．．民力強盛にして国力もまたしたがいて強盛なるべし」 v 山室信一 a 中野目徹、『明六雜誌（下）』, s. 407 (第四十三号・西村茂樹, 『転換説』 z listopadu 1875)

¹²⁶ 「西洋の富強は、民權の伸長に由りて得たる者にして、政府に依頼せる人民の力を以て得たる者に非ざるなり」 v 日本弘道会、『西村茂樹全集第一巻』, s. 538-9 (『泊翁卮言』 z r. 1868-81)

podporující samostatnost spočívající hlavně na praktické výuce, Mori se přikláněl spíše k potřebě formování loajálního lidu a kladl velký důraz na morálku. Lze říci, že tito dva učenci vytyčují pomyslné pole, ve kterém se z velké části pohybují i názory jejich ostatních kolegů. Nišimura Šigeki se tak v podpoře legislativních práv lidu a kritice pouhého materiálního pokroku blíží Fukuzawovým myšlenkám, zatímco v důrazu na morální stránku vzdělávání je naopak blíže Morimu. Celkově blízký Morimu je i Niši Amane shodně kladoucí důraz na loajalitu lidu a výchovu učitelů.

V další kapitole se zaměřím na konkrétní otázku, která se při pohledu na problematiku obsahu vzdělávání ukázala být budící mezi tehdejšími intelektuály největší zájem a také nejvýraznější rozpory, tedy morální výchovu.

6. Morální výchova

Intelektuálové období Meidži silně vnímali úpadek všeobecné morálky, který nastal po vládním převratu. Jejich postoje vychází z pohledu na situaci Japonska, které po restauraci Meidži ztratilo feudální morální základ a zároveň si ale ještě nevytvořilo ani žádný nový morálně-filozofický koncept. Tradiční asijské nauky se mísily a svářily se západní filozofií a křesťanstvím a podle většiny soudobých intelektuálů byl výsledný morální stav lidu velmi žalostný.

Proto se právě morální nauka, která by lidu vštíplala potřebné nové morální hodnoty, stala jednou ze základních otázek při formování nového vzdělávacího systému. Hodnotový základ byl podle mínění většiny tehdejších intelektuálů jednou z nejdůležitějších, ne-li nejdůležitější složkou lidového vzdělávání. Propagátoři morální nauky v rámci školských osnov vnímali tuto složku vzdělávání především jako prostředek k vštěpování žádoucích vlastností jako byly národní cítění, synovská oddanost či vůle k sebezapření v širokých lidových vrstvách, protože tyto a další základní morální hodnoty lidu pokládaly za základ pro budování prosperujícího národa a státu.

Důraz kladený na morální výchovu naznačuje, jaký postoj zaujíмали její propagátoři vůči lidu samotnému, jelikož její pomocí chtěli dosáhnout formulace lidového charakteru vzhledem k potřebám vlády a oddanosti k ní. I když samozřejmě nelze opomenout ani upřímné snahy o zlepšení společnosti a její blaho.

Na její vhodnou formu morální výchovy nahlíželi jednotliví představitelé inteligence rozličně, někteří z nich dokonce prosazovali nutnost celoživotní mimoškolní morální výchovy. Na potřebnosti jistého morálního vedení pro mladý stát, ať už v jakékoli podobě, se však shodovali všichni. Následující podkapitoly vysvětlují konkrétní možnosti morální výchovy, jak je viděli zainteresovaní členové skupiny *Mei rokuša*.

6.1 Nišimurův pohled - psané učebnice

Pro Nišimuru byla náprava veřejné morálky a rozšiřování dobrých mravů hlavním životním cílem. Za účelem rozšiřování morálky založil Nišimura roku 1876 *Tokijskou morální společnost*¹²⁷ (roku 1884 přejmenována na *Japonský spolek pro hlásání cesty a*

---

¹²⁷japonsky *Tókjó šúšin gakuša*, 東京修身学社 -> *Nihon kódókai*, 日本講道会 -> *Nihon kódókai*, 日本弘道会

roku 1887 znovu na *Japonský spolek pro rozšiřování cesty*). Důležitým heslem této společnosti bylo: „Pokud chceme zlepšit chování lidu, musíme nejprve zlepšit své vlastní chování.“¹²⁸ Členové sdružení se tedy snažili jít sami lidu morálním příkladem. Zásadním důvodem, proč Nišimura pociťoval potřebu založení podobné společnosti byl fakt, že mimo školní vyučování postrádal lid jakýkoli morální trénink. Po absolvování relativně krátké školní docházky tak končilo jakékoli morální vzdělávání obyvatelstva. To chtěl Nišimura napravit právě působením *Tokijské morální společnosti* jako instituce pro celoživotní morální vzdělávání.

Morální výchova byla v určitém rozsahu v rámci standardního vyučování obecnou samozřejmostí. Ani zde však reálný stav zdaleka nesplňoval Nišimurovy představy. Kritizuje vládní školskou politiku a její jednotlivé výnosy týkající se vzdělávání. Školskému systému z roku 1872 vytýká především jeho prozápadní, materialistickou orientaci. „Cíl vzdělávání je jednostranně orientovaný na rozšiřování vědomostí a jen velmi málo se mluví o záležitostech morálky.“¹²⁹ Na rozdíl od Fukuzawy tak Nišimura nesouhlasí s praktickým vzděláváním orientovaným na produkci a zisk a upozorňuje na absenci tradičních morálních prvků jako humanita, povinnost, věrnost a synovská oddanost¹³⁰.

Nišimura upozorňuje především na fakt, že při napodobování západního vzdělávacího systému je třeba vzít v potaz, že morální stránka výchovy je na západě zastoupena křesťanstvím, a proto již není potřeba další takové výchovy v rámci školních osnov. V Japonsku však takováto instituce chybí, a proto není možné morálku v osnovách zanedbávat¹³¹.

Naopak „vzhledem k tomu, že morálka je základem pro rozvíjení vědomostí, je třeba ji vyučovat co nejpřesněji a nejpodrobněji.“¹³² Proto také Nišimura tvrdě kritizuje soudobý školský systém, který zavádí pouze ústní morální výchovu. Ta má podle něj mnoho nedostatků, které jsou vzhledem k závažnosti morální výchovy nepřípustné. Takovými

¹²⁸ 「人を善くせんとする者は、先づ自ら善くせざるべからず」 v 日本弘道会、『西村茂樹全集第二卷』, s. 66 (『修身學社發會の演説』 z r. 1880)

¹²⁹ 「教育する所率ね開知の一偏に在りて、修徳の事に至りては之を講ずる者甚衆からず」 v 日本弘道会、『西村茂樹全集第二卷』, s. 65 (『修身學社發會の演説』 z r. 1880)

¹³⁰ 仁義忠孝

¹³¹ viz 西村茂樹,『往事録』 v 日本弘道会、『西村茂樹全集第三卷』, s. 626

¹³² 「修徳を以て開智の基礎とするときは、是を教ふるの法最も丁寧周密を致さざるべからざることなり」 v 日本弘道会、『西村茂樹全集第二卷』, s. 76 (『修身の教授法を論ず』 z r. 1880)

nedostatky jsou nebezpečí opomenutí části látky, nesprávné pořadí probírání, nedostatečně srozumitelné vysvětlení či nemožnost opakování si látky.¹³³ Proto by si Nišimura přál zavést vedle ústní morální výchovy ještě další, která by se opírala o písemné učební materiály, které by se žáci učili nazpaměť.

Za tímto účelem také sám sestavil odpovídající učebnici, která využívá citace morálních ponaučení čerpajících z japonské, čínské i západní tradice. Roku 1880 byla vydána ve dvou svazcích pod názvem *Morální trénink pro základní školy*¹³⁴. V oddílu zabývajícím se vzděláním cituje například v té době v Japonsku velmi populárního teoretika vzdělávání Pestalozziho¹³⁵: „Rozvíjet pouze vědomosti a talent je naopak škodlivé. Proto leží základ všeho vzdělání na správné vůli. Tu je třeba pěstovat,“¹³⁶ mluví Pestalozzi Nišimurovi přímo z duše.

Je tedy jasné vidět, že Nišimura se snažil o vytvoření morálního základu syntetizujícího západní a východní myšlenky, především potom konfucianismus a západní filozofii. Tuto myšlenku rozvíjí detailně se svým spise *Teorie japonské morálky*¹³⁷. Pro tyto dvě nauky se Nišimura rozhodl proto, že se stavěl proti náboženstvím, která všechna pokládal za lid matoucí pověry¹³⁸. Je proto potřeba provést vhodnou syntézu konfucianismu a západní filozofie tak, aby ale odpovídala momentálním potřebám země.

I zde tedy Nišimura prosazuje pragmatické přejímání západních nauk, avšak zároveň se snaží i o navázání na japonskou tradici a uvážení národní situace a potřeb. Tento způsob přejímání se nevztahuje pouze na oblast morálky, ale i na ostatní obory ovlivněné místní společenskou situací jako například právo, ekonomika či politika.

Účelem těchto snah o zlepšení stavu národní morálky nebylo pro Nišimuru opět nic jiného než již mnohokrát zmiňované národní blaho. Stejně jako je morálka základem pro ostatní studijní obory, je také základem pro veškerá řemesla a povolání, a proto i pro prosperitu státu jako takovou. „Ostatní vědy a řemesla, pokud nebudou podloženy

---

¹³³ viz 『修身の教授法を論ず』 v 日本弘道会、『西村茂樹全集第二巻』, s. 77-9

¹³⁴ 『小學修身訓』

¹³⁵ viz kapitola Situace ve vzdělávání v 70.-80. letech

¹³⁶ 「才智ノミヲ養ヒ長ズルコトハ。却テ人ノ害トナルコトナリ。故ニ凡百學問ノ根本ハ。端正ナル心志ノ田地ニ插ミ。コレヲ修養スベシ。」 v 西村茂樹、『小學修身訓』

¹³⁷ 『日本道徳論』 vydáno r. 1887

¹³⁸ viz 『国民の道徳』 (vydáno r. 1887) v 日本弘道会、『西村茂樹全集第二巻』, s. 206-13

morálkou, upadnou na scestí a nevyhnou se zneužití jako nástroje špatnosti,¹³⁹ zdůrazňuje její úlohu.

Vzhledem k mezinárodnímu postavení Japonska vnímal jako další zásadní funkci morálky národní sjednocení a podporu lásky k vlasti, které jsou základem pro udržení samostatného státu. To by také jeden z důvodů, proč Nišimura nahlížel s krajní opatrností na přejímání západní civilizace a současné zavrhování vlastního kulturního dědictví. Takové chování si jednoznačně protirečí s úctou k vlastní zemi a hrozí tak jejím vnitřním úpadkem a rozpadem.

Nišimura tak byl učencem, který zároveň uznával přínos západních věd a účelnost jejich zavedení v Japonsku, zároveň však zdůrazňoval také potřebu selekce a zachování vlastních tradic v oblastech, ve kterých naopak Japonsko vyniká, či není z kulturních důvodů aplikace západních způsobů vhodná. Hlavní takovou oblastí byla podle něj morálka. Nišimura sebevědomě tvrdí, že „v morálce východ převyšuje západní země.“¹⁴⁰

6.2 Nišiho pohled - přirozené vstřebávání

Také Niši kladl na morální výchovu v širokém slova smyslu silný důraz. Vycházel z myšlenek J.S. Mill, který například na přednášce na univerzitě v Saint Andrews zdůrazňoval, že „výchova člověka zahrnuje společně se znalostním vzděláváním i výchovu morálního charakteru.“¹⁴¹

Niši se touto otázkou zabýval především jako ředitel *Tokijské pedagogické školy*¹⁴². Jeho základní myšlenkou je, že morální výchova má specifický charakter, který neumožňuje její výuku jako běžný předmět. Tato specifická spočívá v nutnosti osvojení si morálky a jejím niterném přijetí a pochopení. V tomto bodě se naprosto shoduje s Fukuzawou Jukičim, nesdílí však jeho pesimistický pohled na možnosti poskytnutí vzorů pro toto pochopení.

---

¹³⁹ 「他の學術は又道德を以て基礎とせざれば、或は邪路に陥り或は姦謀の具と為ることを免かれず」 v 日本弘道会、『西村茂樹全集第二巻』, s. 213 (『国民の道德』 z r. 1887)

¹⁴⁰ 「東洋道德の西洋諸国に勝る」 v 日本弘道会、『西村茂樹全集第二巻』, s. 210 (『国民の道德』 z r. 1887)

¹⁴¹ 「人間形成は. . . 知性の教育とともに、道德的本性の教育. . . も含む」 v 小泉仰、『西周と欧米思想との出会い』, s. 297

¹⁴² japonsky *Tókjó šihan gakkó*, 東京師範学校- založena r. 1873–Niši byl jmenován jejím ředitelem r. 1881

I ve školním řádu své soukromé školy *Ikueiša*¹⁴³ Niši zmiňuje, že „v naší škole se (morální výchova) učit nebude, ... všichni si (ji) musí osvojit sami.“¹⁴⁴ Toto osvojování musí probíhat přirozeným následováním vzorů poskytovaných například učiteli. Zdůrazňuje tak funkci a důležitost učitelů v této oblasti a, na rozdíl od Fukuzawy, do nich vkládá veškerou důvěru.

Právě proto také zároveň klade velký důraz na morální kvality učitelů a jejich vzdělávání. Obzvláště v případě budoucích učitelů totiž platí, že „co se týče morálky, ať má (učitel) jakýkoli talent a výjimečné schopnosti, pokud má nedostatky v jejím praktickém aplikování, nebude ho nikdo následovat.“¹⁴⁵ Niši tak, stejně jako Mori, zdůrazňuje potřebu faktických morálních kvalit učitele, které je potřeba pěstovat a prohlubovat v rámci pedagogických škol.

Celou morální výchovu vidí Niši jako něco, čemu se lze naučit pouze prakticky a žádné teoretické vzdělávání v této oblasti nemá smysl. Je proto třeba nevyučovat morálku jako běžný předmět, ale „ukázat žákům způsob, jak ovládnout své emoce a převést toto do praxe,“¹⁴⁶ jak naznačuje i v již zmíněných pravidlech školy *Ikueiša*. Tvrdí, že je potřeba ukázat žákům model pro morální chování, který si musí sami osvojit. Takový model by podle Nišiho měl kombinovat tradiční východní nauky, které jsou zažité a není žádný důvod snažit se je násilně vykořeňovat, ale také by měl být nově doplněn o západní učení. Prosazuje tedy velice pragmatickou syntézu vhodných morálních hodnotových prvků, ať už je jejich původ jakýkoli.

6.3 Moriho pohled - branná výchova pro učitele

Z odpovědi na výše zmíněný dopis americkým vzdělancům, kterých se Morimu dostalo, silně ovlivnil Moriho úvahy o morální složce vzdělávání reverend Octavius Perinchief¹⁴⁷, který ve svém dopise zmiňuje důležitost výchovy učitelů: „Prvotním cílem je zajištění dobrých učitelů. Mimo pouhých intelektuálních schopností by měl být učitel

¹⁴³ japonsky 育英舎 - založena 4.11. 1870 v Kjótu

¹⁴⁴ 「吾門にて此を教傳することなし。 . . 諸君自ラ修むへき」 v 大久保, 利謙. 『西周全集第二卷』, s. 510 (『育英舎則』 z r. 1870)

¹⁴⁵ 「道德の關係ハ如何ナル英才俊能アルも、苟其躬行ニ於テ缺クル所アレハ人必ス是ニ服セス」 v 大久保利謙、 『西周全集第二卷』, s. 517 (『東京師範學校ニテ道德學ノ一科ヲ置ク大意ヲ論ス』 z r. 1881)

¹⁴⁶ 「其徒ノ心意ヲ修メ、之ヲ躬行實踐ニ施スノ方法ヲ開示スルモノ」 tamtéž

¹⁴⁷ Octavius Perinchief (1829-1877) – reverend presbyteriánské kongregace v Kansasu

člověk vážený, kultivovaný a vysokých morálních kvalit.¹⁴⁸ I pro Moriho byla otázka zajištění kvalitních učitelů jednou z hlavních priorit. V naprostém souladu s Perinchiefovým názorem ve své kritice stávajícího školského systému z roku 1885 píše, že „pro zlepšení stavu vzdělávání je třeba nejprve především vychovat učitele po charakterní a duševní stránce a přimět je, aby se celým srdcem věnovali své práci.“¹⁴⁹ Učitelé podle Moriho nesou náročný a zároveň velmi zodpovědný úkol výchovy celého budoucího národa. Proto je nutné, aby byla jejich vlastní výchově věnována obzvláštní pozornost. Jak bylo již výše zmíněno, Mori kladl obecně silný důraz na morální stránku výchovy, tím více pak logicky trval na morálních vlastnostech učitelů, kteří se stanou vzorem svým žákům.

V souladu s tímto přesvědčením dospěl Mori k názoru, že je třeba zavést na pedagogických školách brannou výchovu. Jeho úmyslem nebyla v žádném případě výchova budoucích vojáků ani příprava na případný vojenský konflikt. Branná výchova měla podle Moriho v budoucích učitelích utvrdit tři základní požadované charakteristiky. Těmi byly poslušnost k příkazům nadřízených (従順タル氣質), vřelost a vzájemná výpomoc (相助クルノ情) a vážnost (威儀ノアル様)¹⁵⁰. Konkrétně by tyto vlastnosti měly být v rámci branné výchovy vštěpovány následovně: „tak jako je zaprvé vychováván návyk k poslušnosti, který je pokládán za základ pro každého vojáka, jako jsou zadruhé vojáci rozděleni do skupin po pěti a ke každé skupině je přidělen velitel, který věnuje celé své srdce a vřelost skupině a za třetí je celá vojenská jednotka sdružena pod jednotným dohledem komandanta, který zajišťuje vážnost, je žádoucí připravit všechny tyto tři charakteristiky jak řadových vojáků, tak velitelů jednotek, tak komandanta i u studentů pedagogické školy.“¹⁵¹

---

¹⁴⁸ „A prime object is to secure *good teachers*. Apart from mere intellectual ability, the teacher should be a person of refinement and culture, of high moral character.“ v 大久保利謙, 『新修森有禮全集第五巻』、s. 236 (*Education in Japan - Letter from rev. Octavius Perinchief* z 13.2.1872)

¹⁴⁹ 「教育ヲ善クスルニハ先ツ主トシテ教員ノ氣質精神ヲ養練シ、及之ヲシテ専心従事セシムルヘキ事」 v 大久保利謙, 『新修森有禮全集第二巻』, s. 151 (『教育令に付意見』 z r. 1885)

¹⁵⁰ v 大久保利謙, 『新修森有禮全集第二巻』、s. 344 (埼玉縣尋常師範学校における演説 z r. 1885)

¹⁵¹ 「第一ニ軍人ノ至要トシテ講スル所ノ従順ノ習慣ヲ養ヒ、第二ニ軍人ノ各々伍ヲ組ミ其伍ニハ伍長ヲ置キ、伍長ハ一伍ノ為メヲ思テ心ヲ勞シ情ヲ厚クシ、第三ニ隊ヲ結ヒテハ其一隊ノ中ニ司令官アリテ之ヲ統督シ其威儀ヲ保ツカ如ク、生徒ニモ交互兵卒トナリ伍長トナリ或ハ司令官トナリテ各此ノ三氣質ヲ備具セシムル」 v 大久保利謙, 『新修森有禮全集第二巻』, s. 346 (『埼玉縣尋常師範学校における演説』 z r. 1885)

Takto si Mori představuje přípravu učitelů, kteří jsou základem pro osvětu a rozvoj celého národa, a připravuje tak národní sílu ne pro fyzický, ale pro intelektuální boj. Klade tedy stejný důraz na charakterovou výchovu učitelů jako Niši, ale prosazuje za tímto účelem originální, na praktickém cvičení založenou, metodu. Branné cvičení Moriho velice zaujalo a viděl pro něj široké využití, jak byl již také zmíněno v předchozí kapitole.

6.3 Fukuzawův pohled - nezávislost

Fukuzawa vysvětluje úpadek morálky tím, že došlo ke společenské revoluci, při které byly narušeny staré vazby a přijata nová společenská pravidla, jejichž základem je západní svoboda, liberalismus a pokrok. Tyto pojmy ale byly často přejaty bez patřičného pochopení a někteří lidé je dokonce záměrně překrucují, což vytváří společenské zmatení a úpadek mravů.

V otázce nápravy této situace je Fukuzawa mimo očekávání skeptický. Škola ani nikdo jiný, podle něj, nemá dostatečný vliv, aby ovládl mladou veřejnost, která si musí najít svou cestu sama. Jediné, co jí můžeme poskytnout, je vzdělání. Vzdělání ale není samospasitelné. Fukuzawa opět vytváří alegorii: „Lidská mysl je jako zeleň a vzdělávání jako hnojivo.“¹⁵² Stejně jako hnojivo podporuje růst stromů, vzdělávání podporuje intelektuální a morální růst, ale jeho role je stejně jako u hnojiva pouze nápomocná. Navíc v obou případech je potřeba určitý čas na projevení se účinků.

Stejně jako rostliny potřebují k životu také světlo, vláhu a vzduch, bez kterých se jakékoli hnojivo mine účinkem, hrají i v otázce morálky a intelektu jedince roli různé aspekty. Hlavní faktory jsou dle Fukuzawy celkem trojího typu: vrozené, dané rodinnou tradicí a ovlivněné soudobými společenskými názory. Důkazem dědičnosti schopností jsou rody, jejichž potomci po generace vynikali v rodinné činnosti. Vrozené schopnosti jsou ale ovlivnitelné domácím prostředím dítěte. Je logické, že „potomek válečnického rodu přijatý a vychovaný obchodníkem získá přirozeně měšťanskou povahu“¹⁵³ a naopak. Nakonec je člověk ovlivňován také společností. Na to ukazují mnohé zkušenosti z národní historie. Například v období válek často docházelo k tomu, že se zbraní chápali

---

¹⁵² 「人心は草木の如く、教育は肥料の如し。」 v 慶応義塾編纂、『福澤諭吉全集第五巻』, s. 353 (『徳育如何』 z r. 1882)

¹⁵³ 「武家の子を商人の家に貰ふて養へば自から町人根性と為り」 tamtéž, s. 354

i mniši, pro které by mělo být násilí zapovězené. Dělo se tak, protože celospolečenské povědomí o špatnosti vraždy bylo velmi nízké, což jasně ukazuje, že jsme tedy svým způsobem sluhou společnosti. Nemůžeme se vyhnout jejímu vlivu nejen v banálních věcech jako odívání, mluva a stravování, ale ani v myšlení.

Tyto tři faktory jsou silnější než vzdělání, které samo o sobě nemůže stačit pro vytvoření charakterního člověka. Fukuzawa se tedy domnívá, že morální výchova tedy nesmí být přeceňována, čímž se výrazně odlišuje od Mori Arinoriho, který naopak úlohu morální výchovy zdůrazňuje.

Fukuzawa byl odpůrcem rychlého zavedení morální výchovy ve školách. Zastával názor, že zatím nemá tato výchova žádný smysl. Narážela totiž na jeden ze základních problémů japonského školství na začátku období Meidži, kterým byl nedostatek kvalifikovaných učitelů. Za vlády Tokugawů se studiu věnovali pouze samurajové a dvůr, tudíž s malým množstvím žáků byly i počty učitelů velice omezené. Protože po restauraci Meidži došlo k zpřístupnění vzdělávání širokým masám, nemohl dosavadní počet vyučujících zdaleka stačit a školy byly tak nuceny přijímat i méně kvalitní učitele. Jediné, co bylo od učitele požadováno, byla gramotnost.

Dle Fukuzawy ani není možné, aby takoví vyučující dětem zprostředkovali tak složitou a choulostivou věc jako je morálka. Dokud tedy nepřijdou kvalifikovaní a oboru oddaní učitelé, není možné vylepšit školy ani novými knihami, ani změnami v osnovách, protože morálku nelze učit jako ostatní předměty, ale musí se přenášet přes osobnost učitele. Z toho vyplývá, že až bude dostatek učitelů a školy budou mít možnost brát v potaz také kandidátovu morální stránku, nebude již ani potřeba dělat žádné změny v kurikulu či zavádět nové postupy.

V tomto uvažování vychází Fukuzawa ze stejného přesvědčení o potřebě morálního vzoru jako Niši Amane. Rozdíl mezi těmito dvěma intelektuály však spočívá v míře pesimističnosti pohledu na soudobou národní situaci. Zatímco Niši nevidí v poskytnutí takového vzoru žádný problém, Fukuzawa se, jak je zmíněno výše, domnívá, že za současného stavu není reálné po učitelích poskytnutí takového morálního vzoru požadovat.

Také Kató nahlíží na faktory formulujících chování jedince podobně jako Fukuzawa. Rozděluje však pouze dva základní typy, dědičnost a vliv prostředí. V rámci vlivu

prostředí pak lze na jedince záměrně působit morální výchovou. Výchova je tak jedním z důležitých prvků při formování chování jedince, a je proto prospěšná. Její možnosti jsou však omezené, protože je jen jedním z mnoha prvků působících v rámci vlivů prostředí, ve kterém se jedinec vyvíjí.

Proto Kató, stejně jako Fukuzawa a Niši, zdůrazňuje potřebu praktické morální výchovy pomocí vzorů poskytovaných okolím. Takováto nepřímá výchova je podle něj mnohem silnější než jakákoli teoretická nauka obsažená ve školních osnovách. „I kdyby byla přímá morální výchova sebelepší, když bude nepřímá morální výchova příkladem extrémně špatná, nelze očekávat, že morální chování dítěte se bude vyvíjet správným směrem.“¹⁵⁴ Proto Kató zdůrazňuje potřebu celospolečenské spolupráce na tomto problému a odmítá jako marné snahy o zlepšení situace pouze v rámci vzdělávacích reforem.

Fukuzawa navíc v tomto kontextu navrhuje svůj vlastní morální koncept, a tím je nezávislost a samostatnost. Ta odpovídá, na rozdíl od konfuciánské nauky - tradičnímu základu morální výchovy, současnému trendu, a je tudíž v souladu se společenským vlivem, který je podle něj nejsilnějším formovatelem charakteru jedince. Jedinec, který dosáhne samostatnosti a váží si sám sebe, se bude přirozeně snažit zachovat své já čisté, bez jediné skvrnky, a „tímto drahocenným tělem nebude páchat špatnosti.“¹⁵⁵ Tím bude v důsledku dosaženo společensky morálního chování.

I Fukuzawa, jakožto zastávce nezávislosti, uznával důležitost morálního vedení lidu. Toto vedení však nespátroval v rámci školních osnov, ale spíše v poskytování správného příkladu, čímž se nachází na pomyslném opačném pólu uvažování než Nišimura. Jeho důraz na poskytnutí národního vzoru je také základním kamenem jeho výzvy učencům k opuštění vládních postů a věnování se soukromé činnosti.

6.4 Závěr

Otázka morálky byla jedním z nosných problému raného období Meidži. Ačkoli na nutnosti nápravy morální situace v zemi se shodovali všichni učenci, nad vhodnou formou morálního vedení lidu panovaly zásadní rozpory. Je možné vydělit dva základní

¹⁵⁴ 「正面の道德が仮令大に宜きに適するも、不言の道德が甚だ不良なるときは、幼童少年の徳義品行は到底正義に向ふの望みあらざるなり。」 v 大久保,利謙 a 田畑忍、『加藤弘之文書・第三卷』, s. 264 (『風俗の壊敗を如何せん』 z r. 1898)

¹⁵⁵ 「此金玉の身を以って、此醜行は犯す可らず」 v 『福澤諭吉全集第五卷』 tamtéž, s. 362

proudy, tedy proud zastánců výuky morální výchovy jako klasického předmětu za použití učebnic a moralistického výkladu, ke kterým patřil Nišimura Šigeki, a naopak zastánců nepřímé morální výchovy poskytováním vzoru ať již v rámci vzdělávacích institucí jako Niši Amane či Mori Arinori, či prakticky veřejnou činností jako Fukuzawa.

Všechny postoje prosazující důležitost morálky v rámci vzdělávacích institucí sledují mimo zlepšení morálního stavu společnosti jako takového a z něj vyplývající prospěch pro samotný národ, navíc cíl v podobě přizpůsobení lidu vládním záměrům. Tuto snahu však nelze v zásadě vnímat negativně, jelikož odráží přesvědčení těchto učenců stejně jako vládních představitelů, že právě oni jsou schopni zemi nejlépe vést a zaručit její prosperitu. Lid podle nich naopak ještě nedospěl do stádia, kdy by byl schopen samostatné orientace v nových podmínkách, a neobejde se bez vládního vedení, které zaručí jeho co nejrychlejší pokrok na cestě k modernímu, prosperujícímu státu.

Jediný kdo neuznával tento pohled byl Fukuzawa Jukiči, který naopak stavěl své myšlenky na přesvědčení o nezbytnosti samostatné aktivity lidu a i jeho pojetí morální výchovy má zcela odlišný charakter spočívající spíše v morálním vedení v oblasti soukromých aktivit nezávislých na vládě.

7. Vzdělávání žen

Další oblastí, která se stala častým tématem intelektuálních diskuzí období Meidži, bylo vzdělávání žen. Tato otázka úzce souvisí s postavením žen ve společnosti jako takovým, a tak i názory jednotlivých učenců se většinou odvíjí od jejich pohledu na úlohu ženy ve společnosti, která byla tradičně silně podřízená, a tudíž i studium dívek se pokládalo za nepotřebné, či dokonce škodlivé. Toto názorové prostředí se i po restauraci Meidži měnilo jen pomalu, a proto také vzdělanost dívek dlouho zaostávala za celkovým průměrem.

Západně orientovaní intelektuálové zastávali pod vlivem začínající západní emancipace relativně pokrokové názory a snažili se o podporu vzdělávání žen. I přesto se však lišila míra jejich vůle otevřít vzdělávání ženám a i intelektuálové aktivně prosazující dívčí vzdělávání často uvažovali pouze na úrovni základního vzdělávání. Stejně tak se zásadně lišily také názory na jeho obsah, který se měl minimálně na střední úrovni lišit od chlapeckého.

7.1 Moriho a Fukuzawův pohled

Mori i Fukuzawa byli silnými kritiky soudobé situace v japonské tradiční rodině. Pod vlivem křesťanské západní kultury odsuzovali v Japonsku běžné praktikování konkubinátu a rozkvět zábavních čtvrtí. Takový stav rodinného uspořádání pokládali za barbarský a zcela ignorující práva a city žen. Fukuzawa dále především upozorňuje na nesmyslnost takového uspořádání, které ve své podstatě odporuje i přírodě. Toto své přesvědčení opírá o nesporný fakt, že na světě je v zásadě stejné množství žen i mužů, a proto je nesmyslné, aby muži měli právo mít více žen. Pokud už by tomu tak bylo, museli by pak podle něj mít naopak i ženy stejné právo vzít si více mužů.

S tímto společenským neduhem chtěl Fukuzawa bojovat v první řadě zákazem polygamie. Společně s tím je však podle něj potřeba v tomto směru změnit i všeobecné povědomí a odstranit v Japonsku rozšířený pohled na ženy jako na „zboží, které čeká v obchodě na zákazníka“¹⁵⁶. To je podle Fukuzawy prvotní krok nutný k tomu, abychom vůbec mohli uvažovat nad ženskými právy či jejich rovnoprávností.

---

¹⁵⁶ 「店頭に客を待つ売物」 v 福沢諭吉、『福翁百話』, s. 92 (『女子教育と女権』 z r. 1896)

Mori více zdůrazňuje aktivní roli žen při nápravě tehdejšího společenského klimatu tím, že se samy přihlásí o svá práva. Toho chtěl dosáhnout jejich vzděláváním, které napomůže tomu, aby si samy uvědomily, jaká práva jim náleží, a přihlásily se o ně. Mori byl silným zastáncem ženských práv *per se*, čehož bylo příkladem i jeho vlastní manželství, které proslulo ve své době nevídanou rovnoprávností, i když nakonec k potěšení kritiků ženské svobody skončilo rozvodem.

Otázka postavení žen byla ale zásadně spojena i s hlavním, finálním cílem všech osvíceneckých snah, tedy rozvojem moderní a civilizované země. A to proto, že ženy jsou především vychovatelkami dětí, tedy budoucího národa, a na kvalitě mateřské výchovy tak z velké části závisí budoucí národní rozvoj. V tomto bodě se Mori s Fukuzawou naprosto shodují. „Pokud manžel nectí svou ženu, i děti jej napodobí, znevažují matku a neváží si toho, co je učí. Ale protože muži pracují a jsou jen výjimečně doma, kdo pak děti vychová?“¹⁵⁷ táže se Fukuzawa a zdůrazňuje tak zároveň rovnost pohlaví i zásadní úlohu ženy při výchově dětí.

Mori tuto myšlenku rozvádí dál. Protože „dětí odpovídají své matce jako odraz v zrcadle,“¹⁵⁸ je důležité, aby matky měly všechny vlastnosti, které vyžadujeme po jejich dětech. Mezi tyto vlastnosti patří i vysoké ideály a myšlenky, bez kterých nemohou matky vést své děti k modernímu kulturnímu životu. Pro správnou výchovu dětí je tedy nezbytné rozšířit vzdělanost i mezi ženami, které jsou hlavními nositelkami výchovy budoucí generace. Z Moriho formulací teze o vzdělávání matek¹⁵⁹ je opět patrný vliv reverenda Perinchiefa, který na toto téma Morimu píše: „ona (pozn.matka) musí mít výhodu toho nejsvobodnějšího vzdělávání, které jí umožní pít z nejčistších pramenů.“¹⁶⁰ Jen to jí umožní řádně a moudře vychovat své potomky a stát jim dobrým příkladem v jejich studiu.

---

¹⁵⁷ 「主人其妻を輕蔑すれば、其子これに倣て母を侮り其教を重んぜず。．．． 男子は外を勤て家に居ること稀なれば、誰か其子を教育する者あらん。」 v 慶応義塾編纂、『福澤諭吉全集第二十卷』, s. 50 (『中津留別の書』 z r. 1870)

¹⁵⁸ 「子の母におけるあたかも写真鏡の物質に應ずるがごとし」 v 山室信一 a 中野目徹、『明六雑誌 (中)』, s. 189 (第二十号・森有礼、『妻妾論の四』 z listopadu 1874)

¹⁵⁹ viz 『妻妾論ノ四』 v 『明六雑誌』 第二十号

¹⁶⁰ „she must have the advantage of the most liberal education to enable her to drink at the purest fountains.“ v 大久保利謙、『新修森有禮全集第五卷』, s. 230 (*Education in Japan - Letter from rev. Octavius Perinchief* z 13.2.1872)

Zároveň se Mori také domnívá, že vzdělávání pomůže odstranit přehnanou mateřskou lásku, která vede k přílišnému rozmazlování dětí, protože vzdělané matky podle něj lépe pochopí potřebu výchovy a vedení dětí na cestě ke vzdělávání se a kulturnímu životu.

Fukuzawa byl o něco konzervativnější a vybíravější v otázce náplně dívčího vzdělávání. V duchu své podpory praktických věd kritizoval postupně se rozmáhající západní dívčí školy, základem jejichž osnov byly hudba, vyšívání či literatura. Takové vzdělání nepokládá za vhodné a odpovídající pro japonské dívky, protože neučí praktické dovednosti. Spíše než takovéto zábavy je podle něj potřeba, aby ženy uměly například ušít pro svou rodinu oděvy.

7.2 Katóův pohled

Také Kató, jako naprostá většina osvíceneckých intelektuálů, podporoval rovnoprávnost mužů a žen, i když v této otázce zastával poněkud zdrženlivější stanovisko oproti Fukuzawovi a Morimu, kteří ze všech sil hlásali myšlenku ženských práv. Kató, i když pokládal rovnoprávnost mužů a žen za nutnou součást civilizačního pokroku, se stavěl proti přehnanému upřednostňování žen a jakékoli podobné pozitivní diskriminaci, jako to viděl například u západní etikety. V tomto smyslu také sepsal svou kritiku hlasatelů ženských práv a západních manýrů v *Meirokezaši*¹⁶¹.

V otázce vzdělávání však Kató sdílel stejné přesvědčení s Morim, že ženy nejsou v současné době schopny přihlásit se samy o svá práva, a proto není ani možné snažit se o jejich umělé prosazení. „Pokud se ale bude postupně rozvíjet ženské vzdělávání, tento neblahý stav se nevyhnutelně sám od sebe zlepší,“¹⁶² věří Kató v postupné vylepšení této situace.

Přesto se ale i k ženskému vzdělávání vyjadřuje spíše konzervativně a obezřetně. Staví se především proti vysokému vzdělávání žen. V této době nebylo vysoké vzdělávání žen rozšířené ani na Západě, natož aby o něm mohla být řeč v Japonsku. Proto je Kató zastáncem rozšíření ženského středního školství, i když zároveň tvrdí, že „na to učít dnešní ženy složité nauky odborných věd je ještě příliš brzy.“¹⁶³ Jako problém vnímá

---

¹⁶¹ 『夫婦同権の流弊論』v『明六雑誌』第三十一号(vydáno v březnu 1875)

¹⁶² 「女子の教育が益上進することを得れば、箇様な風俗は自から減ぜざるを得ぬことである」v 大久保利謙 a 田畑忍、『加藤弘之文書・第三巻』, s. 32 (『男尊女卑の是非得失』z r. 1888)

¹⁶³ 「専門学のむづかしい事まで今日の婦人に教へて行くといふことは余程時が早い。」v 大久保利謙 a 田畑忍、『加藤弘之文書・第三巻』, s. 227 (『女学生の前途の心得』z r. 1897)

především krátkou dobu, kterou mohou dívky věnovat studiu, které je pro ně limitováno relativně brzkým sňatkem a souvisejícími povinnostmi v domácnosti. Ženám tedy Kató doporučuje dobré praktické vzdělání, ale, na svou dobu nikterak k údivu, vylučuje jejich účast na akademické půdě.

V tomto názoru se do značné míry shoduje i s Fukuzawou, který též podporuje spíše praktické vzdělávání žen na základní a střední úrovni a jejich účast v akademických kruzích pokládá za prakticky nereálnou, i když ji z principu nevylučuje.

7.3 Závěr

Samotné postavení žen vychází z kulturních zvyklostí daného národa, a proto není snadno ani rychle reformovatelné. Navíc v této době ani na Západě ještě emancipace zdaleka tolik nepokročila, a proto nelze očekávat zásadní výsledky ani v Japonsku, i když názory výše zmíněných pokrokových intelektuálů jsou srovnatelné s úrovní vývoje na Západě a ukazují na značný myšlenkový posun od konfuciánského pohledu na postavení a úlohu ženy.

Dívčí vzdělávání, které bylo pokládáno za více či méně důležitou podmínku změny postavení žen, se na jednotlivých úrovních rozvíjelo jen postupně a obzvláště vyšší vzdělání žen bylo dlouho ožehavým tématem. Přesto či právě proto však mělo v intelektuálních kruzích rozsáhlou podporu.

Jak vyplývá i z výše zmíněných názorů západních učenců, charakter dívčího vzdělávání i jeho cíl se v této době lišily od chlapeckého svou orientací na výchovu k rodinným a mateřským povinnostem. Právě tato složka byla považována za hlavní důvod potřeby dívčího vzdělávání, protože spojovala ženy s výchovou další generace, což ženy uvádělo do podobného klíčového postavení jako výše zmíněné učitele.

Ať již tedy šlo o samotná ženská práva či prosperitu a budoucnost národa, dívčí vzdělávání bylo vnímáno jako zásadní a neopomenutelná součást moderního státu.

8. Otázka jazyka a písma

Dalším palčivým problémem stojícím před modernizující se společností toužící po vysoké gramotnosti širokých vrstev obyvatelstva, která je základem pro rozvoj vzdělanosti, byla otázka unifikace písemného zápisu. Doposud používaný složitý zápis japonštiny byl trnem v oku většině soudobých intelektuálů. Všeobecně sdíleli názor, že takovýto systém zápisu pro svou přílišnou komplikovanost znemožňuje rozšíření gramotnosti i vědomostí a i řádným studentům ubírá drahocenný čas, který by mohli věnovat studiu jiných oborů. Objevily se proto rozličné, často až obskurní, návrhy na moderní reformu písma.

8.2 Moriho návrhy

Mori patřil mezi učence, kteří zastávali názor, že je nevyhnutelně třeba zkrátit dobu strávenou studiem písma. Toto jeho přesvědčení souvisí i s výše zmiňovaným dojmem fyzické zaostalosti japonského národa a učenců obzvláště, neboť právě neúměrná doba strávená nad knihami podle něj kazí tělesnou kondici. Navíc Mori silně kritizoval japonský systém zápisu převzatý z Číny i japonský jazyk samotný pro jeho závislost na čínských výrazech. Stejně tak mu vytýkal i nejasnost a vágnost pojmů. Proto vážně uvažoval nad nahrazením japonštiny celosvětově rozšířenou a civilizovanou angličtinou. Pro uchopení západních věd i mezinárodní komunikaci a obchod je tak jako tak nezbytné ovládnout angličtinu, a proto podle Moriho japonština nevyhnutelně podlehne jejímu tlaku a zanikne.

Mori se neztotožňoval ani se stoupenci zavedení latinky pro zápis japonského jazyka, protože jasně viděl problém homogenity jazyka a uvědomoval si, že fonetický zápis by způsobil značné komplikace a významové nejasnosti. Proto se rozhodl pro kompletní adopci angličtiny.

I zde však narazil na jisté překážky, které se mu zdály bránit v přijetí anglického jazyka v jeho standardní podobě. Vypracoval tedy návrh na přijetí „zjednodušené angličtiny“, ve které by byly odstraněny výjimky a nepravidelnosti jak gramatiky, tak výslovnosti. Navrhuje například zpravidelnění nepravidelných sloves jako přeměnu *spoke* na *speaked* nebo *bought* na *buyed*¹⁶⁴. Pouze po provedení těchto zjednodušení je podle jeho názoru

¹⁶⁴ v 大久保利謙、『新修森有禮全集第二巻』, s. 54 (『ホイトニー宛書翰』 z r. 1872)

možné angličtinu v Japonsku přijmout, protože jinak by její studium zabralo stejně času jako učení se klasickému písmu.

Se svým návrhem se ale Mori nedočkal pochopení ani u svých krajanů, ani u anglických rodilých mluvčích. Profesor William Whitney¹⁶⁵ na zaslaný návrh na přijetí angličtiny v Japonsku reagoval sice vesměs kladně, ale zároveň se stavěl zásadně proti výše zmíněné úpravě angličtiny pro japonské poměry. Odpovídá Morimu: „Nemůžete vstoupit do komunity anglických mluvčích, aniž byste věrně přejali projevy angličtiny tak, jak byly utvořeny a jsou nyní používány.“¹⁶⁶ Jakékoli změny jazyka by nevyhnutelně bránily v komunikaci s původními mluvčími a omezovaly přístup k anglickému kulturnímu písemnému dědictví. Proto podle Whitneyho takovéto polovičaté přijetí angličtiny nemá žádný smysl. Jako reálné řešení proto naopak vidí přejímání potřebných anglických slov do stávající japonštiny, tedy cestu, kterou se japonština nakonec přirozeně vydala.

Ještě tvrdší kritiky se mu dostalo od Baby Tacuie¹⁶⁷ v jeho spise *Elementary Grammar of the Japanese Language*¹⁶⁸. Baba nesouhlasil s Moriho kritikou japonštiny jako neplnohodnotného jazyka a zdůrazňoval, že je logické, že když jeden národ přejímá klasickou literaturu jiné země, objeví se slova, která nemají v daném jazyce ekvivalent. To však v žádném případě neznamená jeho podřadnost, ale pouze odlišnost myšlenkových konceptů obou národů. Proto Baba souhlasí s Whitneyem v řešení problému pomocí přejímání chybějících slov z angličtiny či jiných jazyků.

Baba navíc upozorňuje na nebezpečí spojené se snahou o násilné zavedení cizího jazyka. Obává se vzniku kulturní propasti mezi bohatšími vrstvami, které si mohou dovolit vzdělávat se a naučit se řádně nový jazyk, a chudšími vrstvami, které budou nadále používat japonštinu předávanou po generace. Chudší vrstvy by tak v důsledku byly odtrženy od literární kultury a propast mezi oběma skupinami by se postupně spíše prohlubovala.

---

¹⁶⁵ William D. Whitney (1827-2894) – profesor orientální lingvistiky na univerzitě Yale

¹⁶⁶ „You cannot join the community of English speakers without frankly accepting English speech as they have made it, and now use it.“ V 大久保利謙、 『新修森有禮全集第五卷』, s. 146 (*Education in Japan-On the Adoption of the English Language in Japan* – dopis od W. Whitneyho z r. 1872)

¹⁶⁷ 馬場辰猪 (1850-1888) – původem samuraj z knížectví Tosa

¹⁶⁸ vydáno u Trübner and CO. v Londýně r. 1873

V zájmu státu je však naopak zavést jednotné vzdělávání, které by stmelilo celý národ. A Baba se domnívá, že „není nejmenšího důkazu o nemožnosti zavést lidové vzdělávání pomocí našeho národního jazyka.“¹⁶⁹ Naopak právě to je podle něj jediná cesta k dosažení jednotného národního vzdělávání a prosperity celého národa.

8.3 Nišiho návrhy

Také Niši se soustavně věnoval otázce písemného zápisu japonštiny. Jako překladatel silně pociťoval potřebu zavedení jednotné spisovné japonštiny. Pro tento účel chtěl zřídit odbornou společnost, která by vypracovala pravidla gramatiky, zápisu a jeho čtení a vůbec vše potřebné pro zavedení moderního jazyka po vzoru evropských systematizovaných jazyků.

Návrh na zřízení takovéto společnosti přednesl v rámci jiné společnosti – *Gakušikaiin*¹⁷⁰. Tato společnost fungovala převážně z finančních důvodů jako poradní orgán Ministerstva vzdělávání, vědy a kultury¹⁷¹, což byl také důvod brzkého odstoupení prvního předsedy, Fukuzawy Jukičiho, který jakékoli spojení s vládou odmítal. Druhým předsedou se pak stal Niši Amane. Na půdě této společnosti pak Niši roku 1879 přednesl návrh na vytvoření nové společnosti pro studium jazyka, která by výsledky své práce publikovala v rámci vlastního časopisu.

Tato skupina by měla být tvořena z poloviny vládními zástupci a z poloviny soukromými osobami, protože i u této společnosti musel Niši počítat se státní účastí, která by zaručila dostatečné finanční zdroje. Ale ve svém návrhu se jednoznačně přiklání k myšlenkám svého kolegy Fukuzawy Jukičiho a doufá, že časem by se tato lingvistická společnost mohla od vlády osamostatnit, protože v souladu s Fukuzawou varuje, že „není snad automatické svěřování všech záležitostí vládě věcí, které bychom se měli nejvíce vyvarovat?“¹⁷² Z čehož je tedy jasně patrné, že i přes svou kritiku Fukuzawovy výzvy k opuštění vládních postů, i Niši vnímal příliš autoritativní pozici vlády negativně.

---

¹⁶⁹ „there is not the slightest proof about the impossibility of establishing popular education through our native speech“ v 大久保利謙、『新修森有禮全集第二卷』, s. 63 (*Elementary Grammar of the Japanese language, with Easy Progressive Exercises - Preface*)

¹⁷⁰ 学士会院 - založena r. 1879 jako poradní orgán Ministerstva pro vzdělávání, vědu a kulturu

¹⁷¹ 文部省

¹⁷² 「萬事皆政府ニ依頼スルヲ以テ常套トシ、．．．是尤戒ム可キノ事ナラスヤ」 v 大久保利謙、『西周全集第二卷』, s. 585 (『日本文学会社創始ノ方法』 z r. 1879)

Dalším specifíkem Nišiho uvažování v oblasti formování moderního japonského jazyka byl důraz na příbuznost japonštiny s blízkými asijskými jazyky (korejštinou a eventuelně ainuštinou). Niši upozorňuje na odlišnost jazykového základu indoevropských jazyků a staví se proto také proti Katóovu úmyslu vyslat na Západ studenty lingvistiky, aby prostudovali západní filologii, kterou by následně importovali do Japonska¹⁷³, protože „je jasně dokázáno, že jazyky evropských zemí se vydělily ze sanskrtu, a tak i když použijeme jejich texty, jejich prostudování nepřinese naší lingvistice přílišný užitek.“¹⁷⁴ Niši naopak zdůrazňuje potřebu studia výše zmíněných příbuzných jazyků a vytvoření vlastního, japonštině odpovídajícího, jazykového korpusu.

Proto podal výše zmíněný návrh na vytvoření nové lingvistické společnosti, ve které by zasedli učenci specializovaní na klasickou literaturu a asijské jazyky společně s odborníky v oblasti evropských jazyků. Tento návrh se však bohužel u jeho kolegů nesešel s kladným přijetím.

Mnohem odvážnější návrh týkající se přímo reformy jazyka jako takové však přednesl Niši v rámci společnosti *Meirokuša*. V časopise *Meirokuzašši* navrhl zavedení latinky pro zápis japonštiny. Svou volbu vysvětluje výčtem výhod, které by tato reforma přinesla. Mezi ty patří především zjednodušení studia cizích jazyků, tedy evropských jazyků psaných latinkou, a zjednodušení přejímání odborných termínů z těchto jazyků (v této době se standardně odborné termíny zapisovaly nově vytvořenými znakovými složeninami a jejich vytváření, ujednocování a významové ujasňování byly jistě jednou ze strastí tehdejších překladatelů). Dále si od této reformy, přinášející výrazné zjednodušení písemného zápisu, Niši slibuje zvýšení lidové gramotnosti a zpřístupnění odborných textů veřejnosti. V komplikovaném zápise spatřoval Niši hlavní problém japonštiny, který způsobuje zároveň i nigramotnost a zaostalost lidu. Jako pro ostatní osvícence této doby i pro Nišiho bylo konečným cílem všech jeho snah povznesení a zmodernizování národa, k jehož dosažení bylo třeba především právě zvýšit lidovou gramotnost.

---

¹⁷³ viz 加藤弘之、『博言学に関する議案』v『東京学士会院雑誌』六号 (vydáno v únoru 1880)

¹⁷⁴ 「サンシキリットヨリ歐洲諸國語に分派シタル事ハ歴然證憑アリ、其書具に存スト雖トモ、之ニ精通シタリトモ本邦ノ語學ニハサマテノ效驗ヲ奏セサル可シ」v大久保利謙、『西周全集第二卷』, s. 598 (『加藤先生博言學議案ノ議』z r. 1880)

Niši spojuje se zavedením latinky i sjednocení čtených a psaných forem, i když tento problém ve skutečnosti s druhem písma v zásadě nesouvisí. Uvádí četné názorné příklady odlišnosti mluvené a psané formy jako například „Omoshiroki koto [omoshiroi koto].“¹⁷⁵ Tento nesoulad je podle něj také třeba neprodleně odstranit jako zbytečnou komplikaci, pokud se má dosáhnout plné národní gramotnosti.

V této době se objevovaly i návrhy na zrušení znaků a zavedení zápisu pomocí kany, ale takový postup pokládá Niši za nevhodný. „Systém zápisu kanou spojuje souhlásky a samohlásky. Není nic nepraktičtějšího než toto,“¹⁷⁶ kritizuje kanu Niši. Stejně tak pokládá za nedostatečné i snahy o omezení počtu znaků, jako navrhuje například Fukuzawa. Na druhou stranu ale nebyl zastáncem kompletního zavedení angličtiny, jako navrhuje Mori Arinori, protože si uvědomoval problém zažitosti vlastního jazyka a nereálnost jeho násilné změny.

Nišimu učarovala latinka snad i proto, že jako překladatel s ní přicházel denně do styku a sám pociťoval náročnost překládání západních textů do japonštiny. V latince spatřoval Niši dokonce základ západního pokroku. „(Západní) výlučnost v literatuře a vědě je pouhým následovníkem 26 písmen abecedy,“¹⁷⁷ vyzdvihuje oddaně latinku Niši.

8.1 Fukuzawovy návrhy

Jak bylo již zmíněno výše, Fukuzawa byl v otázce reformy jazyka relativně umírněný. Pokládá za nereálnou Moriho snahu o zavedení angličtiny a klonil se spíše pouze k reformě písemného zápisu. I v tomto případě však byl jeho koncept méně radikální než Nišiho snaha o bezvýhradné zavedení latinky. Fukuzawovy myšlenky se ubíraly spíše cestou omezení složitosti znakového zápisu.

Argumentuje především zažitostí doposud používaného zápisu, který není možné tak snadno změnit. I když je důležité podotknout, že z dlouhodobého hlediska se v zásadě proti zrušení znaků nestaví (jako jejich náhradu ale vidí na rozdíl od Nišiho spíše kanu než latinku). V dané době však jako rozumný kompromis shledává omezení používaných znaků na přibližně 2 až 3 tisíce, které by byly zcela dostačující pro standardní použití.

¹⁷⁵ 「オモシロキ コト [オモシロイ コト]」 v 山室信一 a 中野目徹、『明六雑誌 (上)』, s. 43 (第一号・西周『洋字を以て国語を書するの論』 z února 1874)

¹⁷⁶ 「和字の制、子母音相合す。その不便これより大なるはなし。」 tamtéž, s. 32

¹⁷⁷ 「文芸、學術の世界に冠絶するも、アベセ二十六字の前後相繼ぐものに過ぎざるなり」 tamtéž, s. 50

Jako příklad uvádí několik různých podob znaku pro sloveso *stoupat*, „jejichž jednotlivé rozlišování je zbytečné a otravné.“¹⁷⁸ Proto například v případě sloves která se čtou japonsky navrhuje celkové nahrazení znaků kanou, čímž by došlo k zásadnímu zjednodušení a zároveň by nebyla ohrožena srozumitelnost.

Fukuzawa vidí jako zásadní problém japonštiny ne znakový systém jako takový, ale spíše jeho použití. Kritizuje konfuciánské učence, kteří si libují v používání obtížných znaků a složitých větných konstrukcí, které pak není v silách běžného čtenáře pochopit. Sám se vždy snažil psát takovým způsobem, aby jeho texty byly srozumitelné široké čtenářské veřejnosti a zároveň nepostrádaly patřičnou hloubku, čímž mimo jiné dokazoval proveditelnost svých návrhů úprav písemné formy jazyka.

Fukuzawova představa reformy písma se tak nejvíce blíží postupně přijaté moderní podobě zápisu japonštiny kombinující znaky a kany.

8.4 Závěr

Výše popsané návrhy na reformy písma a jazyka ukazují problematičnost snah o změnu v tak základní oblasti intelektuálního života jako je písemný projev, ale zároveň také dokazují nezbytnost tohoto kroku pro modernizaci tehdejší japonské společnosti, jelikož rozšíření gramotnosti je nutným podkladem pro vytvoření civilizovaného národa.

Každý učenec navrhoval takové reformy, jaké odpovídaly jeho vlastním zkušenostem. Mori, který strávil dlouhou dobu ve Spojených státech a sám často publikoval anglicky, nevnímal jako problém ani radikální zrušení japonštiny. Niši, který pracoval jako vládní překladatel na druhou stranu nejvíce pociťoval jako překážku rozdíly v přepisování cizích slov, a proto se stavěl za zavedení zápisu latinkou. Většina jejich kolegů však odmítala příliš radikální změnu písma a konečná podoba japonského zápisu se ubírala směrem, který je nejbližší umírněným návrhům Fukuzawy Jukičiho na omezení počtu znaků a složitosti slohových forem.

9. Postavení učenců

Dalším zásadním ohniskem sporů mezi raně meidžiovskými intelektuály byla otázka jejich vlastního postavení. Tento spor rozpoutal Fukuzawa Jukiči svým prohlášením

---

¹⁷⁸ 「上る、登る、昇る、攀るなどの字を一々書き分るは甚だ面倒なり」v 福沢諭吉、『第一文字之教』, s. 3

v rámci *Výzvy ke vzdělání*¹⁷⁹, že učenci by měli odstoupit z vládních postů. Od kolegů ze skupiny *Meirokeša* se mu pak dostalo odpovědí v časopise společnosti. Tyto odpovědi byly ale i vzhledem k tomu, že všichni ostatní intelektuálové zastávali vládní funkce, i vzhledem k tomu, že většina z nich naopak prosazovala silnou roli centralizovaného státu, v zásadě odmítavé.

9.1 Fukuzawův návrh

Jak již bylo zmíněno, Fukuzawovým celoživotním krédem byla samostatnost a nezávislost. Jeho cílem proto bylo přivést k samostatnosti všechen lid a tím také získat nezávislost i pro celou svou zemi. Sám šel lidem příkladem svým nezávislým životem a nabádal k tomu, ač převážně marně, i ostatní učence západních studií, protože pouze nezávislostí podloženou praktickým vědeckým uvažováním lze podle něj čelit obdivovanému, ale zároveň i obávanému Západu.

Pro dosažení nezávislosti je potřeba především oprostít se od spoléhání na vládní vedení a rozvinout nezávislou soukromou sféru aktivit. Pro vysvětlení důležitosti soukromého sektoru využívá Fukuzawa alegorii těla, ve které přirovnává vládu k mysli a lid k fyzickému tělu, které mysli přináší zprávy o podnětech zvenčí. Tělo, ač se může zdát oproti mysli podřadné, je pro celý organismus životně důležité, protože bez vnějších podnětů mysl zahyne. Proto obě tyto části, mysl i tělo, vláda i lid, musí spolupracovat každý ve svých vlastních oblastech kompetence. Vláda funguje jako vnitřní regulátor státu, bez kterého nelze udržet národní samostatnost, ale potřebuje také vnější stimuly, které jí dodává právě lid.¹⁸⁰

Momentální situace je však taková, že vláda se sice snaží plnit svou funkci, podporuje školy, průmysl, zakládá armádu a podobně, ale to všechno jsou jen viditelné vnější projevy civilizace, které nemohou fungovat bez vnitřní podstaty, kterou je podle Fukuzawy především víra národa ve vlastní samostatnost a nezávislost. Tyto vlastnosti jsou však právě to, co japonskému lidu chybí. Lidé jsou podle něj ti kteří nepokročili směrem k moderní civilizaci, a tak se vládní opatření nemohou než míjet účinkem. Vláda je nucena zůstat stále autokratická a zavádět reformy shora, což ale naprosto odporuje principu civilizace.

---

¹⁷⁹ 『学問のすすめ』, vydáváno 1872-76

¹⁸⁰ viz 福沢諭吉、『学問のすすめ』四編

Problém spočívá v tom, že japonský lid byl po staletí zvyklý skrývat své názory a vyhýbat se jakékoli konfrontaci s vládou. I když došlo ke změně státního uspořádání je stále „nakažen“ feudalismem, nedokáže se vymanit ze starých zvyků a tradic a samostatně jednat. Proto ani vláda nemůže upustit od svého despotismu a musí pokračovat v politice tvrdé restriktce, což ale ve svém důsledku vede ke vzrůstající nedůvěře lidu a zároveň brání jeho národnímu sebeuvědomění.

Tím se logicky dostáváme do začarovaného kruhu, jak Fukuzawa dodává: „dovést lid k moudrosti a morálnosti zmanipulováním je jako nutit člověka násilím k osvícenosti.“¹⁸¹ Něco takového si samo protirečí. Zdůrazňuje proto, že lidé se nesmí vlády bát a podezřívát si, ale důvěřovat jí a spolupracovat s ní na budování národní prosperity. Jen tak lze dosáhnout rovnocenného, funkčního vztahu lidu s vládou, který je základem pro udržení národní nezávislosti.

K takovému obratu v myšlení lidí, nutnému pro jakýkoli další postup na poli civilizace, je však třeba lidu ukázat, jak mají sami samostatně jednat. K tomu je nutné najít pro společnost vzor, který bude následovat, který však, jak bylo právě vysvětleno, nemůže vycházet z vlády. Fukuzawa navrhuje, že by takovým vzorem měli být učenci západního myšlení. I ti jsou ale stále ještě příliš svázáni starým konfuciánským učením a vypadají „jako by si na čínské tělo oblékli západní oblek“¹⁸². Jejich hlavním zájmem jsou v souladu s tradicí vládní posty, kde ubíjejí své schopnosti na často rutinní práci a na intelektuální činnost už jim nezbyvá čas. Vytváří tak dle Fukuzawova názoru špatný příklad pro lid, který se po jejich vzoru také orientuje na vládu a snaží se od ní dosáhnout podpory pro svou činnost. To ale opět vede k Fukuzawou tolik kritizované závislosti a nesamostatnosti.

Zbývá nám tedy jediný, kdo může být lidu vzorem na cestě k samostatnosti a nezávislosti, samotný Fukuzawa Jukiči, jak sám prohlašuje. Rozhodl se sám svými činy vést lid na správnou cestu k pokroku. Protože zastává přesvědčení, že „je lepší učit než přikázat a ještě lepší demonstrovat než učit“¹⁸³, pokládá za nezbytné zůstat soukromou osobou a zapojovat se do různorodých oblastí civilního života.

¹⁸¹ 「下民を御しその知徳の進むを待つとは、威をもって人を文明に強ゆるものか」 v 福沢諭吉、『学問のすすめ』, s. 45

¹⁸² 「漢を体にして洋を衣にするが如し」 tamtéž, s. 46

¹⁸³ 「そもそも事をなすに、これを命ずるはこれを諭すに若かず、これを諭すは我よりその実の例を示すに若かず」 tamtéž, s. 49

Jeho kolegové však povětšinou tento názor nesdílely a v rámci *Meirokezašši* se na toto téma strhla rozsáhlá debata.

9.2 Moriho oponentura

Jak bylo již zmíněno, Mori Arinori věnoval celý svůj život úřednické kariéře a prosazoval silnou pozici státu v národních záležitostech. Je však důležité zdůraznit, že pro Moriho stát znamenal především instituci založenou lidem pro jeho vlastní dobro.

V rámci tohoto přesvědčení reaguje také na Fukuzawovu výzvu k opuštění vládních postů intelektuály, zveřejněnou ve *Výzvě ke vzdělání*. Svou kritiku Fukuzawou navrhovaného postupu opírá o přesvědčení, že lid a vláda jsou jedno. „Co je to lid? Lid značí ty, kteří mají právo a zároveň zodpovědnost ujmout se svých občanských povinností. Proto i úředníci jsou součástí lidu.“¹⁸⁴ Proto Mori, stejně jako Niši Amane, trvá na tom, že každý by si měl vybrat cestu dle svých vlastních schopností a v rámci té plnit své občanské povinnosti a snažit se o blaho země. „Ať je bude plnit v úřední kariéře, nebo v soukromé činnosti, není mezi tím žádný rozdíl,“¹⁸⁵ uzavírá Mori.

Stát je podle něj především ochráncem lidských práv, svobody a majetku, a tudíž je ale také potřeba, aby měl silné pravomoci a shromažďoval ve svých službách vynikající intelektuální potenciál. Toto Moriho přesvědčení vycházelo ze soudobé situace v zemi, která prošla rychlou modernizací, která by nebyla možná bez silného státního vedení. Cítil proto jako morální povinnost intelektuálních vrstev, které Mori, i přes výše zmíněné uznání různorodých kariér pro učence, do značné míry ztotožňuje s vládními úředníky, postarat se o blaho celého ještě zaostávajícího národa.

9.3 Nišiho oponentura

Dalším, kdo v rámci *Meirokezašši* reagoval na Fukuzawovu výzvu byl Niši Amane. Niši souhlasí (stejně jako naprostá většina soudobých intelektuálů) s tím, že lid je ještě příliš zaostalý a je v něm stále zakořeněný feudální přístup k vládnoucí moci, který znemožňuje hladkou spolupráci mezi ním a vládou. Domnívá se však, že na změnu tohoto stavu je potřeba mnohem delší doba než 7 let, které uplynuly od změny režimu.

¹⁸⁴ 「何をか民という。その務をなすの権と、その責を担当すべきの義とを有する者を指すなり。ゆえに官吏も民なり。」 v 山室信一 a 中野目徹、『明六雑誌（上）』, s. 69-70 (第二号・森有礼、『学者職分論の評』 z března 1874)

¹⁸⁵ 「官途に出てこれをなすも、また私立してこれをなすも、別に差異あることなし。」 tamtéž, s. 71

Brání tak vládu před Fukuzawovým útokem s tím, že je ještě brzy očekávat zásadní výsledky a soudit tak její schopnosti.

Sám v *Meirokezašši* navrhuje smírné řešení: „Lidé mají různé přednosti a různé cíle. Proto i učenci západních věd mohou rovnocenně pomáhat ve vládě i provozovat soukromou činnost,¹⁸⁶ protože jejich talenty a schopnosti jsou potřeba v obou oblastech. Na konci svého článku dokonce za sebe dodává, že by rád později, po odchodu z vládních služeb, následoval Fukuzawu na poli soukromého vzdělávání.

V svém pozdějším článku *O vědomostech* však Niši naznačuje spíše příklon k využití učenců ve vládních službách. Píše, že lidé s rozsáhlými vědomostmi „by měli být na vysokých pozicích, plánovat budoucnost státu a určovat směřování státní politiky.¹⁸⁷ U Nišihho se tak mísí jeho osobní zájem o vzdělávání a oddanost úřednické kariéře. Sám se ve svém životě snažil obě tyto oblasti skloubit. Po *Kjóšakudži* a *Ikueiše* se roku 1881 stal ředitelem Tokijské pedagogické školy a působil tak průběžně na vládních postech i ve vzdělávacích institucích.

9.4 Katóova oponentura

Na půdě časopisu *Meirokezašši* se přidal ke kritice Fukuzawovy výzvy k opuštění vládních postů i Kató Hirojuki. Svůj názor na úlohu učenců směřoval v duchu svých silně provládních postojů a odporu k liberalismu, i když v té době ještě relativně umírněně. V zásadě sdílí názor s Morim a Nišim, že každý učenec by si měl vybrat své pole působnosti podle svých vlastních schopností. Svou tezi však unikátně opírá o kritiku krajního liberalismu. Fukuzawův návrh pokládá za liberální, což samo o sobě není špatné, ale varuje, že „pokud jsou myšlenky liberalismu příliš extrémní, státní moc nakonec nevyhnutelně upadne.“¹⁸⁸ Úpadek vládního vlivu vnímal, na rozdíl od Fukuzawy, zásadně negativně, protože podle něj vede k úpadku státu jako celku. Jak již bylo zmíněno výše, Kató viděl v centrální státní moci orgán, který jediný dokáže zaručit blaho celé země, a proto se snažil o maximální podporu jeho vlivu.

¹⁸⁶ 「人々所長を異にし、また志趣を異にす。ゆえに均しく洋学者といえども、あるいは政府にありて事を助け、あるいは私立して事をなす。ともに不可なるものなし。」 v 山室信一 a 中野目徹、『明六雑誌（上）』, s. 82 (第二号・西周, 『非学者職分論』 z března 1874)

¹⁸⁷ 「. . . 上位にあり、その国将来の鴻鵠を立て、政令の方向を断定し. . . 」 v 山室信一 a 中野目徹、『明六雑誌（中）』, s. 32 (第十四号・西周, 『知説』 z července 1874)

¹⁸⁸ 「リベラルの論甚だしきに過るときは、国権はついに衰弱せざるを得ざる」 v 山室信一 a 中野目徹、『明六雑誌（上）』, s. 67 (第二号・加藤弘之, 『福沢先生の論に答う』 z března 1874)

9.5 Závěr

Jak je patrné z výše popsaných reakcí osvíceneckých intelektuálů, nenašel Fukuzawa mezi svými kolegy, povětšinou usazenými na vysokých vládních pozicích, pochopení pro své názory a nezbylo mu než jít po své cestě za nezávislostí lidu sám. Již samotné nadnesení této otázky však jasně ilustruje situaci v porevolučním Japonsku, kdy byl stát ovládán absolutistickou vládou a téměř veškerý pokrok se odehrával jen pod její taktovkou. Tato situace však byla plně intelektuálně podporována, protože velká část učenců věřila v potřebu silné pozice státu a ideální postavení lidu viděla v pasivním přijímání vládních opatření a vládního vedení.

Fukuzawovy obavy o samostatnost a nezávislost lidu jako jednotlivých jedinců tak rozhodně byly na místě, i když jeho zavržení jakéhokoli spojení s vládou, ke kterému navíc nabádal všechny učence, lze jistě pokládat za extrémní a přehnané. Jeho odpůrci mu tak právem vytýkali nereálnost takového postupu a právem upozorňovali na problém nedostatku vzdělaných úředníků ve vládě, pokud si se snad Fukuzawovou radou řídili.

10. Závěr

V první polovině období Meidži procházelo japonské školství rozsáhlými změnami způsobenými změnou státního uspořádání, ideologickým převratem a měnicími se politickými podmínkami. Během těchto let došlo k několika zásadním systémovým změnám i k zásadním zásahům do obsahu výuky. Pro celé toto období však shodně platí, že vzdělávání bylo, stejně jako celá japonská společnost, pod silným západním vlivem. Tento vliv se projevoval jak ve školské struktuře, tak v obsahové stránce výuky a byl základním charakteristickým rozdílem mezi meidžiovským a tokugawským vzděláváním. I proto jsem si k dalšímu rozboru vybrala intelektuály se zkušenostmi s pobytem na Západě a se západními myšlenkami.

Jak vyplývá z výše zmíněných názorů, návrhů a debat, japonské školství v této době muselo podstoupit zásadní proměnu, jejíž výsledná podoba ale nebyla předem jasná a panovaly kolem ní značné rozpory. Ty odrážejí nejen různé názorové proudy mezi zainteresovanými intelektuály a vládními představiteli, ale také střet úředně vypracovaných plánů a faktické reality. Školství naráželo na mnoho nesnází jako byl nedostatek financí, pedagogického personálu, vhodných učebních materiálů či prostý nezájem lidu, kterým bylo nutné přizpůsobovat školský systém i podobu a náplň výuky.

V této souvislosti se ukázalo jako zásadních několik bodů. V první řadě to byla otázka obsahu osnov. V intelektuálních i vládních kruzích panovaly odlišné názory na obsahovou náplň výuky, které se navíc měnily v závislosti na politické situaci i v reakci na nedostatky předchozích modelů projevené v praxi. V zásadě lze ale říci, že se jedná o diskusi nad poměrem mezi praktickou výukou, jak ji prosazuje především Fukuzawa, a morální výchovou, kterou zdůrazňuje především Nišimura.

Tato otázka úzce souvisí i s celkovým cílem vzdělávání, kterým byla výchova takového lidu, který vytvoří základ pro prosperitu státu čelícího bezprostřednímu ohrožení západními mocnostmi. Sřetávají se zde dva protichůdné modely, tedy Fukuzawova snaha o výchovu nezávislého lidu, který se sám aktivně ujme vytváření národního bohatství v rámci soukromého sektoru, a naopak Moriho představa lidu oddaně následujícího vládní vedení, které zajistí národní prosperitu shora. V závislosti na jednom či druhém pojetí pak jednotliví intelektuálové volí více prakticky nebo naopak více morálně orientovaný obsah a formu výuky.

Z materiální stránky výuky se značné pozornosti dostávalo mimo samotného obsahu učebnic také podobě písemného zápisu, který je základem pro šíření lidové gramotnosti. Pod vlivem okouzlení Západem se někteří pokrokoví intelektuálové klonili k zavedení latinky, či dokonce angličtiny. Vhledem k rozsáhlým problémům, které by však takové extrémní zásahy do zažitého systému zápisu znamenaly, ale získaly širší podporu spíše návrhy upravující dosavadní zápis pomocí znaků a kany tak, aby jeho použití bylo méně komplikované a bylo tak umožněno jeho použití pro široké masy.

Specifické místo v úvahách o vzdělání zaujímá také výchova učitelů a vzdělávání žen. Tyto dvě skupiny jsou obzvláště důležité z toho důvodu, že jsou přímo účastny na výchově další generace. Většina meidžiovských intelektuálů tak na kvalitu jejich výchovy a vzdělávání klade zvláštní důraz jak především po morální, tak i po praktické stránce.

Podobnou podstatu má i spor o postavení učenců samotných, protože i ti by se měli stát národními vzory. V pohledu na svou vlastní úlohu se však opět intelektuálové rozcházejí. Fukuzawa, vycházející ze své teorie o nezávislém lidu, jasně odmítá spojení učenců s vládou, zatímco většina učenců vnímá svou vlastní spolupráci s vládními orgány jako potřebnou a obecně ji podporuje, či alespoň uznává možnost volby mezi oběma kariérami. Přestože se tedy všichni shodují na důležitém postavení učenců při vytváření především intelektuálních základů prosperujícího státu, neshodují se již na tom, ve které oblasti je jejich vedení zapotřebí.

Vzdělávání v první polovině období Meidži procházelo zásadním přerodem, který nutně provázel zrod moderního státu. I přes výše zmíněnou rozdílnost zamýšlených prostředků, bylo jeho všeobecně vnímaným prvotním cílem vychovávat lid, který bude schopen vytvořit silný stát, který odolá v konkurenci a hrozbě západních velmocí. K tomu bylo zapotřebí především rozšíření gramotnosti, na které naváže další vzdělávání jak v oblasti praktických věd, tak v oblasti morální výchovy.

I díky bohaté vzdělávací tradici sahající do období vlády tokugawského šógunátu se Japonsku tento cíl podařilo do značné míry naplnit, což dokazují jak statistiky vzrůstající gramotnosti a školní docházky, která stoupla až na 51% v roce 1883¹⁸⁹, tak především to,

---

¹⁸⁹ viz 牧野吉五郎、『明治期啓蒙教育の研究』, s. 114

že se Japonsko nebývalou rychlostí dokázalo přerodit do silné, moderní země a v souboji se západními mocnostmi obhájilo svou národní suverenitu.

Literatura :

- KOLEKTIV AUTORŮ. *The Cambridge History of Japan, vol. 5*. Cambridge University Press, 1989
- REISCHAUER, Edwin O.. *Dějiny Japonska*. Přeložili David Labus a Jan Sýkora. 1.vyd. Nakladatelství Lidové noviny, 2001
- JANSEN, Marius. *The Making of Modern Japan*. Harvard University Press, first paperback edition, 2002
- BEASLEY, William. *The Meiji restoration*. Stanford University Press, 1972

Vzdělávání

- 中、新. 『明治の教育』. 東京：至文堂、1967
NAKA, Arata. *Meidži no kjóiku*. Tókjó: Šibundó, 1967
- 堀松、武一. 『日本近代教育史・明治の国家と教育』. 東京：理想社、1965
HORIMACU, Buiči. *Nihon kindai kjóikuši – Meidži no kokka to kjóiku*. Tókjó: Risóša, 1965
- 牧野、吉五郎. 『明治期啓蒙教育の研究』. 東京：御茶の水書房、1968
MAKINO, Kičigoró. *Meidžiki keimó kjóiku no kenkjú*. Tókjó: Očanomizu šobó, 1968
- 山住、正巳. 『教育の体系』 in 『日本近代思想体系』. 東京：岩波書店、2000
YAMAZUMI, Masami. *Kjóiku no taikai* v edici *Nihon kindai šisó taikai*. Tókjó: Iwanami šoten, 2000
- INSTITUTE FOR DEMOCRATIC EDUCATION. *The Development of Modern Education and Teacher's Training in Japan*. Tokyo: Minshu kyoiku kyokai, 1961
- INSTITUTE FOR DEMOCRATIC EDUCATION. *Development of Modern System of Education in Japan*. Tokyo, 1960

Meirokuša

- 山室、信一 a 中野目、徹. 『明六雑誌（上）』. 東京：岩波書店、1999
YAMAMURO, Šiniči a NAKANOME, Tóru. *Meirokuzašši (1)*. Tókjó: Iwanami šoten, 1999
- 山室、信一 a 中野目、徹. 『明六雑誌（中）』. 東京：岩波書店、2008
YAMAMURO, Šiniči a NAKANOME, Tóru. *Meirokuzašši (2)*. Tókjó: Iwanami šoten, 2008
- 山室、信一 a 中野目、徹. 『明六雑誌（下）』. 東京：岩波書店、2009
YAMAMURO, Šiniči a NAKANOME, Tóru. *Meirokuzašši (3)*. Tókjó: Iwanami šoten, 2009
- 大久保、利謙. 『明六社考』. 東京：立体社、1976
ÓKUBO, Tošiaki. *Meirokušakó*. Tókjó: Rittaiša, 1976
- 神奈川大学人文学研究所. 『『明六雑誌』とその周辺』. 東京：御茶の水書房、2004
KANAGAWA DAIGAKU DŽINBUNGA KU KENKJÚŠO. *Meirokuzašši to sono šúhen*. Tókjó: Očanomizu šobó, 2004

Fukuzawa Jukiči

- MIYAMORI, Asataro. *A life of Mr. Yukichi Fukuzawa*. Z.P. Maruya & CO, 1902
- FUKUZAWA, Yukichi. *The Autobiography of Yukichi Fukuzawa*. Přeložil Eichi Kiyooka. Columbia University Press, 1986
- 会田倉吉. 『福沢諭吉』. 東京：吉川弘文館、1974
AIDA, Kurakiči. *Fukuzawa Jukiči*. Tókjó: Jošikawa Hiro bunkan, 1974
- 慶応義塾編纂. 『福澤諭吉全集第五卷』. 東京：岩波書店、1959
KEIÓGIDŽUKU HENSAN. *Fukuzawa Jukiči zenšú dai gokan*. Tókjó: Iwanami šoten, 1959
- 慶応義塾編纂. 『福澤諭吉全集第十一卷』. 東京：岩波書店、1960
- KEIÓGIDŽUKU HENSAN. *Fukuzawa Jukiči zenšú dai džúičikan*. Tókjó: Iwanami šoten, 1960
- 慶応義塾編纂. 『福澤諭吉全集第十九卷』. 東京：岩波書店、再販発行 1971
KEIÓGIDŽUKU HENSAN. *Fukuzawa Jukiči zenšú dai džúkjukan*. Tókjó: Iwanami šoten, 2. vydání, 1971
- 慶応義塾編纂. 『福澤諭吉全集第二十卷』. 東京：岩波書店、1962
- KEIÓGIDŽUKU HENSAN. *Fukuzawa Jukiči zenšú dai nidžukan*. Tókjó: Iwanami šoten, 1962
- 福沢、諭吉. 『学問のすすめ』. 東京：岩波書店、2004
FUKUZAWA, Jukiči. *Gakumon no susume*. 83.vydání. Tókjó: Iwanami šoten, 2004
- 福沢、諭吉. 『福翁百話』. 東京：慶応義塾大学出版会株式会社、2009
FUKUZAWA, Jukiči. *Fukuó hakuwa*. Tókjó: Keiό gidžuku daigaku šuppankai kabušiki gaiša, 2009
- 福沢、諭吉. 『第一文字之教』. 東京：福沢氏、1873
FUKUZAWA, Jukiči. *Daiiči modži no ošie*. Tókjó: Fukuzawaši, 1873

Mori Arinori

- 犬塚, 孝明. 『森有礼』. 東京：吉川弘文館、1986
INUZUKA, Takaaki. *Mori Arinori*. Tókjó: Jošikawa Hiroši bunkan, 1986
- 大久保, 利謙. 『新修森有礼全集第一卷』. 東京：文泉堂書店、1997
ÓKUBO, Tošiaki. *Šinsen Mori Arinori zenšú dai ikkan*. Tókjó: Monzendó šoten, 1998
- 大久保, 利謙. 『新修森有礼全集第二卷』. 東京：文泉堂書店、1997
ÓKUBO, Tošiaki. *Šinsen Mori Arinori zenšú dai nikan*. Tókjó: Monzendó šoten, 1998
- 大久保, 利謙. 『新修森有礼全集第三卷』. 東京：文泉堂書店、1998
ÓKUBO, Tošiaki. *Šinsen Mori Arinori zenšú dai sankan*. Tókjó: Monzendó šoten, 1998
- 大久保, 利謙. 『新修森有礼全集第四卷』. 東京：文泉堂書店、1999
ÓKUBO, Tošiaki. *Šinsen Mori Arinori zenšú dai jonkan*. Tókjó: Monzendó šoten, 1999
- 大久保, 利謙. 『新修森有礼全集第五卷』. 東京：文泉堂書店、1999

ÓKUBO, Tošiaki. *Šinsen Mori Arinori zenšú dai gokan*. Tókjó: Monzendó šoten, 1999

Niši Amane

- 清水、多吉. 『西周』. 京都：ミネルヴァ書房、2010
ŠIMIZU, Takiči. *Niši Amane*. Kjóto: Mineruva šoten, 2010
- 大久保, 利謙. 『西周全集第二卷』. 東京：宗高書房、1961
ÓKUBO, Tošiaki. *Niši Amane zenšú dai nikan*. Tókjó: Šúkó šoten, 1961
- 小泉、仰. 『西周と欧米との出会い』. 東京：三嶺書房、1989
KOIZUMI, Takaši. *Niši Amane to óbei šisó to no deai*. Tókjó: Sanrei šobó, 1989

Kató Hirojuki

- 田畑、忍. 『加藤弘之』. 東京：吉川弘文館、1959
TABATA, Šinobu. *Kató Hirojuki*. Tókjó: Jošikawa Hiro Bunkan, 1959
- 吉田、曠二. 『加藤弘之の研究』. 東京：大原新生社、1976
JOŠIDA, Kódži. *Kató Hirojuki no kenkjú*. Tókjó: Óhara Šinseiša, 1976
- 大久保, 利謙 a 田畑、忍. 『加藤弘之文書・第三卷』. 東京：同朋社、1990
ÓKUBO, Tošiaki a TABATA, Šinobu. *Kató Hirojuki no bunšo*. Tókjó: Dóhóša, 1990
- 加藤、弘之. 『自叙傳』. 東京：東京帝國大學、1915
Kató, Hirojuki. *Džidžoden*. Tókjó: Tókjó teikoku daigaku, 1915

Nišimura Šigeki

- 高橋、昌郎. 『西村茂樹』. 東京：吉川弘文館、1987
TAKAHAŠI, Masao. *Nišimura Šigeki*. Tókjó: Jošikawa Hiro bunkan, 1987
- 海後、宗臣. 『海後宗臣著作集、第三卷－教育思想研究』. 東京書籍、1981
KAIGOTO, Kiomi. *Kaigoto Kiomi čosaskušú, dai3kan-Kjóiku šisó kenkjú*. Tókjó šoseki, 1981
- 西村、茂樹. 『小学修身訓』. 文部省編編輯局、1880
NIŠIMURA, Šigeki. *Šógaku šúšinkun*. Monbušó henšúkjoku, 1880
- 日本弘道会. 『西村茂樹全集第一卷』. 京都：思文閣、復刻 1976
NIHON KÓDÓKAI. *Nišimura Šigeki zenšú dai ikkan*. Kjóto: Sóbunša, 2. vyd. 1976
- 日本弘道会. 『西村茂樹全集第二卷』. 京都：思文閣、復刻 1976
NIHON KÓDÓKAI. *Nišimura Šigeki zenšú dai nikan*. Kjóto: Sóbunša, 2. vyd. 1976
- 日本弘道会. 『西村茂樹全集第三卷』. 京都：思文閣、1976
NIHON KÓDÓKAI. *Nišimura Šigeki zenšú dai sankan*. Kjóto: Sóbunša, 1976

Články

- BUTTS, Freeman. *Civilization-Building and the Modernization Process: A Framework for the Reinterpretation of the History of Education*. History of Education Quarterly. 1967, vol.7, No.2, s.147-174

- HUIISH, David J.. *The Meirokusha: Some Grounds for Reassessment*. Harvard Journal of Asiatic Studies. 1972, vol.32, s.208-229
- BŘENDOVÁ, Tereza. *Fukuzawa Jukiči jako jeden z typů intelektuála doby Meidži: bakalářská práce*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta filozofická, 2010